

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
AJALOO JA ARHEOLOOGIA INSTITUUT
UUSIMA AJA OSAKOND

Liina Lember

**DEMOGRAAFILINE ÜLEMINEK JA VÄGIVALDSED
KONFLIKTID 20. SAJANDI TEISE POOLE MAAILMAS**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: dotsent Jaak Valge

TARTU 2013

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Teoreetiline raamistik	9
1.1 Demograafiline üleminek	9
1.2 Sõjad ja konfliktid.....	15
2. Demograafilise ülemineku seosed vägivaldsete konfliktidega.....	18
2.1 Metoodika	18
2.2 Tulemused ja analüüs.....	23
Kokkuvõte.....	33
Summary	35
Kasutatud kirjandus	39
Lisad.....	42
Lisa 1.....	42
Lisa 2.....	51

SISSEJUHATUS

Sõdade ja konfliktide põhjuseid on otsitud kaua aega, nii riigi-, regiooni- kui ka globaalsel tasandil, kuid võib-olla vähem on huvi tuntud laiemate ühiskondlike eripärade seostest konfliktide puhkemisega. Käesolevas töös on lähenetud teemale just ühiskonna tasandilt, täpsemalt rahvastiku tasandilt. Rahvastikuprotsessid on üheks kõige üldisemateks ühiskonnaga toimuvatest muutustest, millele ei ole ehk teiste sotsiaalsete protsesside käsitlemisel piisavalt tähelepanu pööratud. Käesolevas töös piiritletakse rahvastikuprotsesse demograafilise ülemineku teooriaga, mis suudab väljendada erinevaid ühiskonnas toimuvaid arenguprotsesse.

Demograafilised kaalutlused on alati olnud tähtsal kohal sõjaajaloos, kuid demograafia ja sõjaliste konfliktide seost, või siis „sõjaliste konfliktide demograafiat“¹ ei ole uuritud kuigi kaua, kuid tegemist on tõusva uurimisalaga. Konfliktide demograafia raames uuritakse vastandseost: nii rahvastikuprotsesside mõju konfliktidele kui ka konfliktide mõju rahvastikuprotsessidele. Kui sõdade mõju rahvastikule on paljuski selge – sõjad mõjutavad otseselt sündimust ja suremust, samuti suureneb tihti migratsioon – siis arusaamine rahvastikuprotsesside mõjust sõdadele ja konfliktidele on keerulisem. Põhilisemad rahvastikuprotsessid, mida on enim uuritud seoses konfliktide tekkimisega, on rahvastikukasv ning hilisema arenguna noorte osakaalu tõusu, mis tähendab ebaproportsionaalselt suurt noorte osakaalu ühiskonnas.

1942. aastal avaldatud Quincy Wright'i mahukas raamatus „*A Study of War*“ mainib Wright demograafiliste muutuste seoseid konfliktidega. Ta toob välja, et rahvastikukasv võib ühelt poolt tuua kaasa koostöö ja naaberalade mõlemapoolse kasu, kuid suured erinevused rahvastikutiheduses ja rahvaarvu kasvus võivad viia hoopis konfliktideni.² Wright toob välja, et „kiirema rahvaarvu kasvuga riik võib minna vallutussõtta naabri

¹*The Demography of Armed Conflict*, ed. by Helge Brunborg, Ewa Tabeau, Henrik Urdal, (International Studies in Population, Springer 2006).

² Quincy Wright, *A Study of War*, Volume II (The University of Chicago Press, Chicago, Illinois 1942), 1119–1120.

vastu, kelle rahvaarvu kasv on aeglasem; ning riik, kelle rahvaarv kasvab aeglasemalt kui naaberriigi oma, võib alustada ennetavat sõda“³.

Jack A. Goldstone on artiklis „*Population and Security: How Demographic Change Can Lead to Violent Conflict*“ välja toonud vastused küsimustele rahvastikuprotsesside ja konfliktide seoste vahel, milleni on teadlased peale pikki debatte alates 1970. aastatest jõudnud. Esimesena toob ta välja, et rahvaarvu kasvust tingitud keskkonna kurnatus ei ole üldiselt piisavaks riikidevahelise, etnilise või muu konflikti alustamise põhjuseks. Teiseks see, et rahvaarvu kasv võib viia konfliktini põllumaa üle, kuid ainult sel juhul, kui toimub gruppide omavaheline võitlus ressursside pärast. Oluline aspekt on riigivõimu tugevus gruppidevaheliste konfliktide ärahoidmisel. Kolmandaks on toodud, et rahvaarvu kasv üksinda ei pruugi olla riskifaktoriks, kuid on teatud rahvastikumuutuste aspekte, mis võivad suurendada riski riigisisesteks vägivaldseteks konfliktideks, näiteks kui noorte osakaalu suurenedes tekib suurenenud konkurents töökohtadele või kui etniliste gruppide tasakaal muutub, kas siis seoses erineva rahvaarvu kasvu kiiruse või migratsiooni tõttu.⁴

Neljandaks on Goldstone välja toonud, et rahvastikumuutused ei ole tavaliselt piisavaks riikidevahelise konflikti puhkemise põhjuseks, eriti kui mõlemad riigid on siseriiklikult stabiilsed, kuid on teada, et suur osa riikidevahelisi konflikte saab alguse siseriikliku konflikti tagajärjel. See tähendab, et riigid, mis ei ole siseriiklikult stabiilsed, kannavad endas suuremat riski olla kaasatud riikidevahelisse konflikti. Viidendaks on leitud, et poliitilist konflikti võib ette ennustada selline muutus nagu laste suremuse suurenemine. Kuuendana on välja toodud, et konfliktid ise võivad viia teatud demograafiliste muutusteni.⁵ On siiski nenditud, et rahvastiku kasv üksinda ei suuda anda täit seletust konfliktide puhkemisele.⁶ John Saunders on samuti välja toonud, et erinevate konfliktide ning rahvastikukasvu või rahvastikutiheduse vahel otsesest korrelatsiooni ei ole leitud. Ta

³ Wright, *A Study of War*, 1120.

⁴ Jack A. Goldstone, „Population and Security: How Demographic Change Can Lead to Violent Conflict“, *Journal of International Affairs* (Fall 2002, vol. 56, no. 1. © The Trustees of Columbia University in the City of New York), 4-5.

⁵ *Op. cit.*, 5.

⁶ *Op. cit.*, 9.

toob ka välja, et rahvastikuprotsessid ei ole konfliktide otseseks põhjuseks, kuid aitavad kaasa teatud arengutele, mis võivad viia konfliktide puhkemiseni.⁷

Alates 1990. aastate algusest, kui Saksa sotsiaalteadlane Gunnar Heinsohn esimest korda noorte (tavaliselt käsitletud kui noored vanuses 15–24) osakaalu tõusu ja konfliktide vahelise seose idee välja pakkus, on see uurimisalana populaarsust kogunud, eriti tänu Jack A. Goldstone'i ja Gary Fulleri algsetele uurimustele. Üheks praeguse aja juhtivaks rahvastikuprotsesside ja konfliktide seoste uurijaks on Henrik Urdal, kelle põhilised uurimisalad on rahvastikukasvu, noorte osakaalu tõusu ja kliimamuutuste seosed eelkõige tsiviilkonfliktide ehk riigisiseste relvastatud konfliktidega. Urdal on praeguse aja üks põhilisemaid noorte osakaalu kasvu ja konfliktide seoste uurimisala edasiviijaid.

Henrik Urdal on 2002. aastal avaldatud uurimuses „*The Devil in the Demographics: Neo-Malthusian Population Pressure and Youth Bulges Influence the Risk of Domestic Armed Conflict*“ välja toonud noorte osakaalu suurenemise põhjused. Noorte osakaalu tõus rahvastikus on seotud demograafilise üleminekuga – ühiskonnad, kes on demograafilise ülemineku esimestes faasides, kogevad noorte osakaalu tõusu kogu rahvastiku lõikes. Suur noorte osakaal võib olla tekitatud ka lühiajalistest erakorralistest sündmustest, mille üheks näiteks on Teise maailmasõja järgne Lääne-Euroopa ja Ameerika Ühendriigid, kui sõda tekitas olukorra, kus sündimus oli edasi lükatud, väljendudes sõjajärgses beebibuumis. Samuti muudavad rahvastiku vanuselist struktuuri HIV/AIDS epideemiad, mis võivad hävitada terve põlvkonna. Samas ei ole sellised erakorralistest sündmustest tekitatud muutused siiski nii suured, et tekitada sama efekti nagu demograafilise ülemineku ajal.⁸ Urdal leiab oma empiirilises uurimuses tõestust hüpoteesile, et suur noorte osakaal ühiskonnas tõstab siseriikliku relvastatud konflikti riski. Samas uurimuses on ta leidnud, et neomaltusianistliku rahvastikusurve⁹ ja siseriiklike relvastatud konfliktide vahel ei ole tugevat korrelatiivset seost.¹⁰

⁷ John Saunders, „Introduction: Population and Security“, *Population Change and European Security*, ed. by Lawrence Freedman, John Saunders (Brassey's, UK, 1991), 4-5.

⁸ Henrik Urdal, *The Devil in Demographics: How Neo-Malthusian Population Pressure and Youth Bulges Influence the Risk of Domestic Armed Conflict* (International Peace Research Institute, Oslo, University of Oslo, 2002), 49.

⁹ Neomaltusianistid usuvad, et rahvastikukasv ja sellest tingitud keskkonna kurnatus on seotud relvastatud konfliktidega.

¹⁰ Urdal, *The Devil in Demographics*, 112-113.

Demograafilise ülemineku, noorte osakaalu ja sõjaliste konfliktide vahelist seost on uurinud Richard Cincotta, kes on koos Robert Engelmani ja Daniele Anastasioniga kirjutanud uurimuse „*The Security Demographic: Population and Civil Conflict after the Cold War*“, mis annab hea ülevaate demograafilistest suundumustest ja nende seostest konfliktide tekkimisega. Selle uurimuse põhiliseks uurimisleiuks on esiteks see, et riigid, kes olid jõudnud demograafilise ülemineku viimastesse faasidesse, kogesid vähenenud riski tsiviilkonflikti puhkemiseks võrreldes riikidega, kes olid demograafilise ülemineku esimestes faasides. Veel selgus, et kui riigis keskmiselt vähenes sündimuse üldkordaja¹¹ viis sünni tuhande inimese kohta, siis järgneval kümnendil oli risk konflikti puhkemiseks vähenenud 5% võrra. Nad leidsid, et kui demograafilise ülemineku algstaadiumis on konflikti puhkemise risk rohkem kui 40%, siis ülemineku viimases staadiumis on see alla 5%. Samuti suurenes tõenäosus tsiviilkonfliktiks pea kaks korda neis riikides, kus linnarahvastiku kasv oli 4% või rohkem.¹²

Richard Cincotta koos Christian Mesquida'ga on samas uurimuses välja pakkunud noorte täiskasvanute (vanuses 15–29) osakaalu protsendid, millest alates on risk konfliktideks suurenenud. Kõige suurem on konfliktirisk ühiskondades, kus noorte täiskasvanute osakaal terves ühiskonnas on 50% või rohkem; kõrge riskiga on ühiskonnad, kus noorte täiskasvanute osakaal on 40%–50%; keskmise riskiga on ühiskonnad, kus noorte täiskasvanute osakaal moodustab 30%–40%; madala riskiga on ühiskonnad, kus noorte täiskasvanute osakaal on alla 30%.¹³ Neid riike, kus noorte täiskasvanute osakaal oli 40% või rohkem, oli 1975. aastal 121, kuid see arv on pidevalt kahanenud — 2005. aastal oli neid riike 95. Vastupidine areng on aga toimunud nende riikide arvus, kus noorte täiskasvanute osakaal oli 50% või rohkem: kui 1975. aastal oli selliseid riike 17, siis 2005. aastal oli neid juba 37. Pea kõik sellise kõrge riskiga ühiskonnad asuvad Saharast lõunasse jäävas Aafrikas ja Lähis-Idas.¹⁴

Kokkuvõtvalt leidsid nad, et demograafilised faktorid ei ole konfliktide otseseks põhjuseks, kuid on näha järjekindlat suhet rahvastikuprotsesside ja konfliktide vahel. Erinevate demograafiliste tegurite omavaheline vastasmõju ja väliste faktorite koostoime ühendatuna

¹¹ Sündimuse üldkordaja näitab elussündide arvu kogu rahvaarvu kohta teatud perioodil.

¹² Richard P. Cincotta, Robert Engelman, Daniele Anastasion, *The Security Demographic: Population and Civil Conflict after the Cold War* (Population Action International, Washington, DC, 2003), 12–13.

¹³ *Op. cit.*, 89

¹⁴ *Op. cit.*, 48.

riigi demograafilise ülemineku varase faasiga suurendab riski tsiviilkonflikti puhkemiseks.¹⁵ Põhilise mõttena tuuakse välja, et konfliktiriski vähendamiseks tuleb vähemarenenud riike aidata demograafilises üleminekus kaugemale¹⁶. Selles uurimuses on kasutatud suhteliselt kitsast ajalist mõõdet: uurimise all olid kolm perioodi alates 1970. aastast kuni 2000. aastani. Samuti oli konfliktide kogum piiratud vaid tsiviilkonfliktidega, mis on defineeritud kui vägivaldne konflikt, mille üheks osapooleks on riigi valitsus, ning mis leiab aset ühe kindla territooriumi piires¹⁷. Cincotta, Engelman ja Anastasion on demograafilise ülemineku määramisel kasutanud sündimuse ja suremuse üldkordajat ning imikute suremuse statistikat. Nad on kasutanud analüüsitavale dekaadile eelnenud viie-aastase perioodi andmeid.¹⁸

On selge, et rahvastikuprotsessid ei ole ainsad, mis mõjutavad konfliktide puhkemist, kuid kindlasti on neil oma roll. Senini on demograafia ja konfliktide seoseid uuritud pigem tsiviilkonfliktide kontekstis, kuid käesoleva töö eesmärgiks on kontrollida püstitatud hüpoteesi just erinevate konfliktitüüpide lõikes ning teha kindlaks, kas demograafilise ülemineku ja konfliktide puhkemise vahel võiks olla statistiliselt paljutähenduslik seos. Töö hüpoteesiks on idee, et demograafilise ülemineku esimestes faasides olevad riigid osalevad konfliktides rohkem kui riigid, kes on demograafilises üleminekus jõudnud kaugemale. Käesolev uurimus on empiiriline ja kvantitatiivne, mille teoreetiliseks raamistikuks on demograafilise ülemineku teooria, mida on täpsemalt seletatud töö esimeses peatükis.

Püstitatud hüpoteesi kontrollimiseks on kasutatud kahte andmestikku. Esiteks on vajalik konfliktide andmestik, milleks on käesolevas töös Dr. Monty G. Marshalli (*Center for Systemic Peace*) koostatud konfliktide andmestik „*Major Episodes of Political Violence 1946–2012*“. Analüüsis on piirdutud konfliktidega, mis algasid vahemikus 1946–2000, seega on välja jäetud juhtumid, mis on alanud peale 2000. aastat. Aastate 1946–2000 kohta on antud tabelis 284 konflikti. Valitud andmestik on konfliktitüüpide poolest üks mitmekülgsimatest saadaolevatest konfliktide andmekogudest, ning sobib seetõttu püstitatud hüpoteesi kontrollimiseks. Selles tabelis on välja toodud kõik siseriiklikud ja

¹⁵ Cincotta, Engelman, Anastasion, *The Security Demographic: Population and Civil Conflict after the Cold War*, 12-13.

¹⁶ *Op. cit.*, 19.

¹⁷ *Op. cit.*, 12

¹⁸ *Op. cit.*, 88.

riikidevahelised konfliktid nende erinevates vormides. Tabelis on välja toodud juhtumid, kus on konflikti tagajärjel surma saanud vähemalt 500, ning kus vägivald on süstemaatiline ehk vähemalt 100 konflikti tagajärjel hukkunud kalendriaasta kohta. Selline definitsioon ei ole liiga kitsas ega liiga lai ning kaasab kõik tähtsamad sündmused. Selle andmestiku puuduseks on asjaolu, et konflikti osapoolteks on märgitud vaid ametlikud riigid, mille pinnal konflikt toimus, ning seega ei eristata autonoomseid ja tunnustamata piirkondi.

Demograafiliste andmete allikana on käesolevas töös kasutatud ÜRO andmekogu „*Demographic Yearbook, Historical Supplement 1948-1997*“ tabeli „*Selected derived measures of natality: 1948-1997*“ summaarse sündimuskordaja andmeid. Antud andmestiku summaarsete sündimuskordajate andmed on kokku pandud nii ÜRO rahvastikuameti hinnanguliste andmete kui ka riikide enda statistikate põhjal. Eelistatumad on ÜRO hinnangulised andmed, sest on arvatavasti täpsemad ja usaldusväärsemad kui riikide enda välja pakutud statistika, mis on tabelisse kantud registreerimise aasta järgi ning ei pruugi seetõttu olla vastavuses aasta tegelike andmetega. Kuna ÜRO hinnangulisi andmeid ei ole saadaval iga aasta kohta, kuid meetodika seisukohast on aasta täpsus oluline, siis ei ole olnud võimalik kasutada vaid ÜRO hinnangulisi andmeid, vaid on kasutatud ka riikide pakutud statistilisi andmeid, kuid see ei tohiks töö tulemusi oluliselt mõjutada. Sarnaselt kasutatud konfliktide andmestikule ei eristata autonoomseid ja tunnustamata piirkondi, vaid on välja toodud vaid ÜRO-sse kuuluvad ametlikud riigid.

Käesoleva töö esimeses peatükis on eelkõige kirjeldatud demograafilise ülemineku teooriat, samuti sõdade ja konfliktide trende ja probleeme. Teises peatükis esitatakse eelnevast tulenev meetodika ja analüüsitakse selle meetodika alusel konfliktide ja demograafilise ülemineku seost.

1. TEOREETILINE RAAMISTIK

1.1 Demograafiline üleminek

Demograafilise ülemineku idee algas Ameerika demograafi Warren Thompsoni (1887–1973) tähelepanekust, et maailmas on toimumas rahvastikumuutused. Juba 1929. aastal sõnastas Thompson ka oma avastused aastate 1908–1927 andmete põhjal. Ta nägi, et riigid jagunevad teatud demograafiliste mustrite põhjal kolme gruppi. Esimeses grupis olid Põhja-Euroopa ja Lääne-Euroopa ning Ameerika Ühendriigid.¹⁹ Thompson leidis, et neis riikides oli 20. sajandi alguseks rahvaarvu juurdekasv märgatavalt aeglustunud, ning ta ennustas, et edaspidi muutub neis riikides rahvastiku juurdekasv negatiivseks.²⁰ Thompsoni teises grupis olid Ida-Euroopa maad ja Lõuna-Euroopa maad. Nende riikide puhul täheldas Thompson nii sündimuse kui ka suremuse vähenemist, nagu oli toimunud esimese grupi riikidega 35–40 aastat enne seda, kuid nende riikide rahvastik kasvas kiiremini võrreldes esimese grupi riikidega, sest suremuse langus toimus kiiremas tempos. Thompsoni kolmandas grupis olid kõik ülejäänud maailma riigid ehk siis 70–75% maailma rahvasikust sellel ajal.²¹ Ta nägi, et nende riikide rahvastik jätkab kasvamist²².

Thompsoni ennustustest võis tollal välja lugeda seda, et maailma rahvaarv võib drastiliselt tõusta, kuid 1930. aastatel ei olnud sellisteks kartusteks alust. Veelgi enam, sündimuse drastilise languse tõttu Ameerika Ühendriikides ja Euroopas kardeti pigem maailma rahvaarvu kahanemist. Seega ei võetud Thompsoni tollast avastust eriti tõsiselt.²³ 1934. aastal avaldas Adolphe Landry (1874–1956) demograafilist üleminekut kirjeldava „*La révolution démographique*“. Ka Landry pakkus välja kolmese jaotuse: esimeses faasis hoiab suremus sündimust tasakaalus, teises faasis on märgata rahvaarvu kasvu, kuna

¹⁹ John R. Weeks, *Population: An Introduction to Concepts and Issues, Ninth Edition* (Wadsworth, Thompson Learning, Inc., 2005), 90.

²⁰ Dudley Kirk, „Demographic Transition Theory“, *Population Studies*, Vol. 50, No. 3 (Nov., 1996), 361.

²¹ *Op. cit.*, 362.

²² Weeks, *Population: An Introduction to Concepts and Issues, Ninth Edition*, 91.

²³ *ibidem*.

suremus on langenud, ning kolmandas faasis võib juba alguse saada rahvaarvu vähenemine.²⁴

Ingliskeelses kirjanduses jätkas Warren Thompsoni esialgset teooriat Frank Notestein (1902–1983), kuid alles pea kaks aastakümnet hiljem. Notestein pani Thompsoni algsetele gruppidele selgitavad nimetused: esimeses grupis olid riigid, kes olid rahvastiku kahanemise algstaadiumis, teises grupis olid riigid, kes olid ülemineku faasis, ning kolmandas grupis riigid, kellel oli suur kasvupotentsiaal. Samal aastal mainis Kingsley Davis oma artiklis terminit „rahvastikuplahvatus“, mis viitas varem kujundatud ülemineku terminile, kuid lõpliku teooria väljakujunemiseni läks veel aega. Demograafilise ülemineku idee sai 1960. aastatel teadlaste seas aina suuremat tähelepanu seoses kiiresti kasvava rahvaarvuga.²⁵ Demograafilise ülemineku teooria formuleeriti Princetonis *Office of Population Research*'i poolt²⁶.

Demograafilise ülemineku teooria põhiteesiks on see, et moderniseerimisprotsessis olevas ühiskonnas toimub üleminek kõrgelt suremuselt ja sündimuselt madala suremuse ja sündimuse suunas ning kulgeb tagasipöördumatult²⁷. On tähtis välja tuua, et demograafilise ülemineku teooria tugineb moderniseerumise ideele, mis tähendab traditsiooniliste väärtuste muutumist kaasaegsete väärtuste suunas²⁸. Demograafiline üleminek koosneb erinevatest üleminekutest, milleks on eelkõige siirded suremuses, sündimuses, rahvastiku vanuses, rändes, abiellumises ning nihked sotsiaalsetes tavades²⁹. Demograafiline üleminek algas esimesena Lääne- ja Põhja-Euroopas 19. sajandi alguses. Selle põhjuseks on eelkõige Euroopa abiellumistüüp, mille algust on märgata 17. sajandi lõpust eelkõige Lääne-Euroopa aladel. Euroopat võiks sellel alusel eraldada Peterburi-Trieste põhjast lõunasse ulatuva tingliku joonega, kus Euroopa abiellumistüüp mõjutas sellest joonest lääne poole jäävaid alasid. Euroopa abiellumistüüpi iseloomustab suhteliselt hiline abiellumisiga ja suur vallaliste inimeste osakaal. Selline areng tähendas ka üldiste sotsiaalsete väärtuste muutumist individualiseerumise suunas. Varane demograafiline

²⁴ Adolphe Landry, „Adolphe Landry on the Demographic Revolution“, *Population and Development Review*, Vol. 13, No. 4 (Dec., 1987), 731–732.

²⁵ Weeks, *Population: An Introduction to Concepts and Issues, Ninth Edition*, 91.

²⁶ Kirk, „Demographic Transition Theory“, 363.

²⁷ Kärt Jänes-Kapp, Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma, *Demograafiast ja rahvastikuarengu seaduspärasustest* (Kirjastus Koolibri, Tallinn, 2005), 21–25.

²⁸ Weeks, *Population: An Introduction to Concepts and Issues, Ninth Edition*, 90–92.

²⁹ *Op. cit.*, 99.

üleminek toimus just neis regioonides, kus oli iseloomulik Euroopa abiellumistüüp.³⁰ Demograafiline üleminek ei toimu eri regioonides ühtlaselt ja samaaegselt, kuid on tänaseks alanud enamikes maailma ühiskondades.

Rahvastikuteadlased ei ole siiani suutnud kokku leppida selles, mis on kõige tähtsam demograafilise ülemineku protsessi põhjustajaks. Erinevad teooriad pakuvad küll teatavaid selgitusi, kuid ei suuda anda selgitust kõikidele nähtustele eraldi. Klassikalise demograafilise ülemineku teooria kohaselt on sündimuse langus eelkõige põhjustatud industrialiseerimisest ja linnastumisest³¹. Klassikalise teooria kohaselt langeb kõigepealt suremus, mis viib esmalt rahvastiku kasvu kiirenemiseni, ning alles mõni aeg hiljem hakkab ka sündimus langema, mistõttu hakkab rahvastiku kasv järk-järgult pidurduma³². Hilisem klassikalise teooria täiustumine tõi kaasa rõhuasetuse muutuse – individualismi väärtuste esilekerkimine ja sekulariseerumine aitab selgitada Euroopas aset leidnud sündimuse langust.³³

Demograafilise ülemineku teooria mudelis on üleminekufaase traditsiooniliselt neli. Demograafilise ülemineku teooria mudel on aga lihtsustatud ja üldistatud mudel, mis proovib näidata üleüldisi muutusi rahvastikus teatud faasidena. Ülemineku mudeli esimest faasi on üldiselt seostatud eelmodernse ajajärguga, mida iseloomustab sündimuse ja suremuse suhteline tasakaal ning sellest tingituna ka rahvaarvu väga aeglane juurdekasv. Oluline on, et nii sündimus kui ka suremus on mõlemad väga kõrged. See iseloomustas tervet maailma rahvastikku kuni 18. sajandi teise pooleni, mil Lääne-Euroopa rahvastikus hakkasid toimuma muutused.³⁴ Esimest faasi võib nimetada ka traditsiooniliseks rahvastikutaaste tüübiks, kus sündimus ja suremus ei ole kontrollitud. See on demograafilise ülemineku protsessi eelne faas, mis tähendab, et see on iseloomulik ühiskondadele, kes ei ole üleminekut veel alustanud.

Ülemineku teises faasis, mida iseloomustatakse ka kui linnastumise ja industrialiseerimise staadiumina, hakkavad toimuma muutused: on märgata suremuse märgatavat langust, kuid

³⁰ Jänes-Kapp, Katus, Puur, Põldma, *Demograafiast ja rahvastikuarengu seaduspärasustest*, 23–24.

³¹ David Yaukey, Douglas L. Anderton, Jennifer Hickey, Jennifer Lundquist, *Demography: The Study of Human Population, Third Edition* (Waveland Press, INC., Illinois, 2007), 198.

³² Ronald Lee, „The Demographic Transition: Three Centuries of Fundamental Change“, *Journal of Economic Perspectives*, (volume 17/4, 2003), 170.

³³ Yaukey, Anderton, Lundquist, *Demography: The Study of Human Population, Third Edition*, 198

³⁴ Keith Montgomery, „The Demographic Transition“ (Department of Geography and Geology, University of Wisconsin Colleges) <<http://www.marathon.uwc.edu/geography/demotrans/demtran.htm>> (12.03.13)

samal ajal jääb sündimus samale tasemele kui ülemineku-eelses faasis. Kuna ülemineku-eelses faasis on suremus suur eeskätt laste seas, siis teise faasi suremuse langus tulenebki eelkõige just laste suremuse langusest, mis viib omakorda noorte osakaalu järsu kasvuni ja muudab rahvastiku vanuselist struktuuri.³⁵ Taoline suur suremuse langus oli põhjustatud eelkõige üldiste arengutega rahva tervises³⁶. Oluline aspekt on rahvaarvu kasv, mida nimetatakse ka rahvastikuplahvatuseks, kuid on oluline märkida, et rahvastikukasv on tingitud suremuse langusest ja keskmise oodatava eluea tõusust, mitte sündimuse kasvust. Sellist muutust oli esimesena märgata Lääne-Euroopas alates 18. sajandi lõpust.³⁷ 1750. aastast kuni 1800. aastani kasvas Euroopa ligikaudne rahvaarv 140 miljonilt 188 miljonini³⁸. Kui Euroopa (sealhulgas Venemaa) ligikaudne rahvaarv oli 1850. aastal 274 miljonit, siis juba 1900. aastaks oli rahvaarv Euroopas tõusnud ligi 150 miljoni võrra (ligikaudu 420 miljonit) ja 1950. aastaks veel 180 miljoni võrra.³⁹ Selline rahvastiku kiire kasv ei toimunud kõigis Euroopa piirkondades samasuguse kiirusega, kuid oli märgatav kõikjal. Mudeli teine faas iseloomustab ühiskondi, kus on demograafilist üleminekut alustatud.

Ka maailma mastaabis võis märgata rahvastikukasvu selget kiirenemist alates 18. sajandi teisest poolest, kui rahvaarv kasvas igal aasta pea 2,6 miljoni võrra. Maailma rahvastik jõudis ühe miljardi tähiseni 19. sajandi alguses, täpsemalt 1804. aastal. Kui sinnamaani oli maailma rahvaarv kasvanud aeglaselt, siis sellest ajast peale hakkas kasv aina kiirenema, kasvades kahe miljardini juba 1927. aastal, 1960. aastal jõudis maailma rahvaarv juba kolme miljardi tähiseni, 1974. aastal nelja miljardi tähiseni, 1987. aastal juba viie miljardini ja 1999. aastal kuue miljardini. Rahvaarvu kasvu kiirus oli märgatav – kui esimesest miljardist teise miljardini läks 123 aastat, siis teisest kolmanda miljardini vaid 33 aastat, kolmandast neljandani vaid 14 aastat, neljandast viiendani 13 aastat ja viiendast kuuendani 12 aastat.⁴⁰ Rahvastikuplahvatus on peamiselt tingitud keskmise eluea drastilisest tõusust, mida võimendavad demograafilise ülemineku esimeste faaside

³⁵ Montgomery, „The Demographic Transition“.

³⁶ Jänes-Kapp, Katus, Puur, Pöldma, *Demograafias ja rahvastikuarengu seaduspärasustest*, 25.

³⁷ Montgomery, „The Demographic Transition“.

³⁸ William L. Langer, „Europe’s Initial Population Explosion“, *The American Historical Review*, Vol. 69, No. 1 (Oct. 1963), 1.

³⁹ *Themes in Modern European History, 1890–1945*, ed. by Nicholas Atkin, Michael Biddiss (Routledge, London and New York, 2009), 49.

⁴⁰ Weeks, *Population: An Introduction to Concepts and Issues*, 36.

iseloomulikud muutused⁴¹. Kõik maailma riigid ei läbi demograafilist üleminekut üheaegselt – kui Euroopa rahvaarv on praeguseks juba kahanemas ehk demograafiline üleminek on lõppenud, siis terve maailma mastaabis ei ole demograafiline üleminek veel kaugeltki läbi.

Ülemineku kolmandat faasi iseloomustab sündimuse langus samal ajal kui suremus jääb võrreldes ülemineku teise faasiga samale tasemele. Sündimuse langus algas Põhja-Euroopas 19. sajandi lõpu poole. Võimalikke põhjuseid, miks sündimus langema hakkas, on mitu, kuid tähtsamal kohal on kindlasti traditsiooniliste väärtuste muutumine seoses individualiseerumise ja muutunud ühiskonnakorraldusega, millega kaasnes sündimuskontroll, mis tähendab, et inimeste mõtlemine muutus soovitud laste arvu koha pealt ratsionaalsemaks⁴². Samuti oli muutumas naiste staatus ühiskonnas. Paranes naiste haridustase ning sellega koos ka töötavate naiste osakaal — kui varasemalt olid naiste kesksed kohustused seotud perekonna ja lastega, siis naiste avarduvate eneseteostuse võimalustega väljaspool kodu muutus ka taoline traditsiooniline hoiak. Rahvastiku kasv ei ole kolmandas faasis veel pidurdunud, sest viljakas eas olevate naiste hulk on ikka veel küllaltki suur, kuigi summaarne sündimuskordaja on juba taastetasemele langenud.⁴³ Mudeli kolmas faas on demograafilise ülemineku protsessi keskmiseks etapiks.

Demograafilise ülemineku neljandat faasi iseloomustab rahvastiku vananemine. Sündimus ja suremus on mõlemad madalad ja enam-vähem tasakaalus. Rahvaarvu kasv stabiliseerub ning muutub lõpuks negatiivseks, sest summaarne sündimuskordaja langeb alla taastetaseme. Mida kauem ja mida rohkem riigi summaarne sündimuskordaja väheneb, seda kiiremini hakkab toimuma ka rahvastiku vähenemise protsess ja rahvastiku vananemine.⁴⁴ Ülemineku neljandat faasi võib nimetada ka kaasaegseks rahvastikutüübiks. See faas väljendab demograafilise ülemineku läbimist, mis märgib ka ühiskonna moderniseeritust.

Klassikaline demograafilise ülemineku teooria mudel kirjeldab demograafilist üleminekut eelkõige siiski arenenud maade näitel. ÜRO on maailma riigid jaganud rahvastikunäitajate ja sotsiaal-majanduslike näitajate järgi rohkem arenenud piirkondadeks (*more developed*

⁴¹ Jänes-Kapp, Katus, Puur, Põldma, *Demograafiast ja rahvastikuarengu seaduspärasustest*, 27.

⁴² *Op. cit.*, 24–27.

⁴³ Montgomery, „The Demographic Transition“.

⁴⁴ *ibidem*.

regions ehk MDR) ja vähem arenenud piirkondadeks (*less developed regions* ehk LDR). Rohkem arenenud piirkondadeks on ÜRO kohaselt Euroopa, Põhja-Ameerika ning riikidest eraldi kuuluvad sinna gruppi Jaapan, Austraalia ja Uus-Meremaa. Vähem arenenud piirkondade hulka kuuluvad kõik ülejäänud maailma regioonid.⁴⁵ Demograafilises üleminekus on vähem arenenud piirkonnad teatud aspektides erinevad rohkem arenenud piirkondadest. Esiteks toimub demograafiline üleminek LDR-riikides hiljem; teiseks on märgata palju kiiremat suremuse langust, eriti neis riikides, kus naiste kirjaoskuse tase on kiiremini arenenud; kolmandaks on märgata, et peale seda, kui suremus on juba langenud, võtab sündimuse langus rohkem aega kui MDR-riikides, mida on võimalik seletada sellega, et sündimuse muutumine ühiskonnas sõltub traditsiooniliste väärtuste muutumisest terves ühiskonnas, suremuse langemiseks ei ole sellised teadlikud muutused ühiskonna väärtustes aga vajalikud.⁴⁶

Kui klassikaliselt vaadeldakse demograafilise ülemineku mõjusid rahvaarvule, siis mitte vähem oluline on vaadelda demograafilise ülemineku mõjusid rahvastiku vanuselisele struktuurile. Rahvastikupüramiidiga selgitatakse rahvastiku soolis-vanuselise struktuuri ja selle muutumist läbi klassikalise demograafilise ülemineku etappide. Rahvastikupüramiid on demograafilise ülemineku esimeses faasis seega kolmnurgakujuline, mis näitab, et laste osakaal on suur ja vanemaealiste osakaal on väike. Teises faasis ei suurene laste osakaal enam nii palju ja vanemaealiste osakaal hakkab suremuse languse tõttu kasvama esimese faasiga võrreldes. Kolmandas faasis muutub struktuur vanusegruppide osakaalult ühtlasemaks, sest suremus on madal ja oodatav keskmine eluiga tõuseb ning sündimus hakkab vähenema. Neljandas faasis hakkavad vanusegrupid altpoolt kahanema, sest oluliselt on vähenenud sündimus, samal ajal tõuseb esile keskealiste ja vanemate osakaal, mis tähendab rahvastiku üleüldist vananemist. See on iseloomulik arenenud ühiskondadele.

⁴⁵ United Nations, „Sources, Methods and Classification“, *World Population Ageing 2009*, (Department of Economic and Social Affairs, Population Division, United Nations, New York, 2009).

⁴⁶ Montgomery, „The Demographic Transition“.

1.2 Sõjad ja konfliktid

Me teame, et mingi sündmus toimus, kuid miks mingi sündmus toimus, on uurijate välja selgitada. Iga sõda ja konflikt ei ole vaid üks raamistatud sündmus, vaid kannab endas teatud protsesse ja arengusuundi, mida tuleb vaadata ühtse kogumina. Aegade jooksul on välja pakutud erinevaid tsüklilisuse teooriad, mis proovivad anda raamid sõja ja rahu perioodidele, kuid need teooriad ei arvesta inimühiskonna arengutega. 20. sajandi jooksul on maailma juhtivate riikide poliitikas esmatähtsaks saanud siseriiklik heaolu, välispoliitilised kaalutlused on muutunud teisejärguliseks⁴⁷. See aga ei tähenda, et sõjad ja konfliktid oleksid 20. sajandi jooksul päriselt kadunud, kuid paljuski on muutnud konfliktide trendid ja olemus.

On selge, et sõjad ja konfliktid muutuvad oma olemuselt läbi aja seoses tehnoloogia arenguga, samuti muutuvad ka suhted riikide vahel ning vahetuvad suurvõimude positsioonid. Esile kerkivad uued konfliktivormid ning muutuvad trendid vastavalt tehnoloogia ja rahvusvaheliste suhete arengule. Sõdu ja konflikte võib eristada peamiselt kolmes erinevas dimensioonis – suuruse, põhjuste ja mõju järgi. Suurus on peamiselt määratletud kas lahingtegevusse kaasatud inimeste arvu järgi või hukkunute arvu järgi, kuid on ka konflikte, mis ei lõppe ilmtingimata vägivaldselt. Sellest tingituna on oluline vahet teha ka vägivaldsel ja mitte-vägivaldsel konfliktil. Põhjuste järgi võib konflikte liigitada eelkõige etnilisteks konfliktideks ja territoriaal- või poliitilisteks konfliktideks. Mõju järgi, mis tähistab eelkõige konfliktide ulatust, on oluline eristada siseriiklikke ja riikidevahelisi konflikte.

Kindlaid raamistavaid definitsioone on konfliktide puhul raske välja tuua. Neid võib piiritleda eelnevalt kirjeldatud tüüpide kaudu. Kuigi hukkunute arv on ehk üks mõõdetav aspekt vägivaldsete konfliktide puhul, mida saaks eristamiseks kasutada, toob see esile mitmeid uusi küsimusi. Hukkunute arvu määramisel jääb alati küsitavusi andmete täpsuses, samuti on konflikte, mille puhul on ohvrite arv teadmata. Kui see kõrvale jätta, siis on olulisteks küsimusteks saanud eelkõige hukkunute arvu künniste ja sellega koos ka ajaliste mõõtmete defineerimine. ÜRO on välja pakkunud, et madala intensiivsusega konfliktid

⁴⁷ Peter Wallersteen, „Trends in major war: too early for waning“, *The Waning of Major War: Theories and Debates*, ed. Raimo Väyrynen (Routledge, London and New York, 2006), 80.

(*low-intensity conflicts*) on 100–1000 hukkunuga⁴⁸ konfliktid, alates 1000 hukkunuga konflikte määratletakse kõrge intensiivsusega konfliktidena (*high-intensity conflicts*)⁴⁹. Kõrge intensiivsusega konflikti alates 1000 hukkunust võib nimetada sõjaks.

Üldkehtiv statistika trendidest puudub. See on põhjustatud eelnevalt kirjeldatud universaalsete reeglite ja definitsioonide puudumisest eristamaks konflikte. Sellest hoolimata on erinevad uurimused jõudnud enam-vähem sarnaste tulemusteni. Enne konfliktide arvu järsku langust 1990. aastate alguses oli see arv maailmas stabiilset tõusnud alates 1950. aastatest. Siseriiklikud juhtumid moodustasid suurema osa kõikidest juhtumitest peale Teist maailmasõda, ning riikidevahelisi konflikte toimus sellel perioodil märksa vähem. Sündmused, mis on peale maailmasõdu seda trendi tugevalt mõjutanud, on koloniaalsüsteemi lagunemine ja külma sõja lõpp.⁵⁰ Koolooniate ja emamaa vahelised juhtumid moodustasid 1950. aastatest kuni 1980. aastate alguseni suurema osa kõikidest konfliktidest, ning koloniaalsüsteemi lõpuga kadus ka see osa konfliktidest. Seoses külma sõja lõpuga lakkas ka Ameerika Ühendriikide ja Nõukogude Liidu poolne regionaalsete konfliktide rahastamine arengumaades.⁵¹ *Center for Systemic Peace* toob välja, et vägivaldsete konfliktide magnituud on alates 1980. aastate lõpu haripunktist vähenenud üle 60%, samuti on märgatavalt langenud konfliktis osalevate riikide arv.⁵² Raamatus „*The Waning of Major War: Theories and Debates*“ on välja toodud, et statistiliselt vaadates ei ole sõdade ja konfliktide arv 20. sajandil lõikes väga muutnud — kui 20. sajandi teisel poolel algas igal aastal keskmiselt 2 uut sõda⁵³, siis see on võrreldav 20. sajandi esimese poole statistikaga.⁵⁴

Peale oma olemuse muutuvad sõjad ja konfliktid ka geograafiliselt. *Human Security Report Project* on leidnud, et suurte konfliktide epitsenter on peale Teist maailmasõda muutunud rohkem kui korra. Teise maailmasõja lõpust kuni 1970. aastate lõpuni oli Ida-Aasia, Kagu-Aasia ja Okeania kõige verisemate konfliktide epitsentriks. Selle aja sisse jäävad näiteks

⁴⁸ Aasta kohta.

⁴⁹ United Nations, „Human Rights and Conflicts“, *A United Nations Priority* <<http://www.un.org/rights/HRToday/hrconfl.htm>> (12.04.13).

⁵⁰ Human Security Centre, *Human Security Report 2005: War and Peace in the 21st Century*. (New York: Oxford University Press, 2005), 23–24.

⁵¹ *Op. cit.*, 147–148.

⁵² Monty G. Marshall, Benjamin R. Cole, *Global Report 2011: Conflict, Governance, and State Fragility*, (Center for Systemic Peace, Vienna, VA USA, 2011), 4.

⁵³ Alates 1000 hukkunut.

⁵⁴ Peter Wallersteen, „Trends in major war: too early for waning“, *The Waning of Major War: Theories and Debates*, 81.

hukkunuterohked Korea sõda ja Vietnami sõda. 1980. aastatel liikus epitsenter Aasialt Lähis-Idasse ja Põhja-Aafrikasse. 1990. aastatel oli kõige verisemate konfliktide piirkonnaks Saharast lõunasse jääv Aafrika.⁵⁵ Euroopas on konfliktide arv selle aja jooksul olnud suhteliselt madal, kuid 1990. aastatel rikkusid stabiilsust mitmed konfliktid Balkanil. Ameerika maailmajaos tõusis konfliktide arv stabiilselt läbi terve külma sõja perioodi, ning peale külma sõja lõppu langes konfliktide arv drastiliselt. Saharast lõunasse jäävas Aafrikas tõusis konfliktide arv 1950. aastatest stabiilselt kuni 1990. aastate alguseni. Lähis-Idas ja Põhja-Aafrikas hakkas konfliktide arv samuti kasvama alates 1940. aastatest, kuid 1980. aastatest kuni 2000. aastani on see arv kahanenud pea poole võrra. Ida-Aasias, Kagu-Aasias ja Okeaanias tipnes konfliktide arv enne Korea sõja algust ja langes rohkem kui poole võrra 1950. aastate keskpaigaks ning tõusis jälle kuni 1980. aastate alguseni, millest alates hakkas see arv langema. Kesk-Aasias ja Lõuna-Aasias hakkas konfliktide arv järsult kasvama 1970. aastate teisest poolest alates ning tipnes 1990. aastate alguses.⁵⁶

⁵⁵ Human Security Report Project, *Human Security Report 2012: Sexual Violence, Education, and War: Beyond the Mainstream Narrative*, (Vancouver: Human Security Press, 2012), 154.

⁵⁶ Human Security Centre, *Human Security Report 2005: War and Peace in the 21st Century*, 24–25.

2. DEMOGRAAFILISE ÜLEMINEKU SEOSSED VÄGIVALDSETE KONFLIKTIDEGA

2.1 Metoodika

Käesoleva töö hüpoteesiks on idee, et konfliktides osalevad pigem riigid, kes ei ole veel demograafilist üleminekut alustanud või on ülemineku algusjärgus, ning tõenäosus, et riik konfliktis osaleb, väheneb vastavalt riigi arengule demograafilise ülemineku protsessis. See tähendab, et mida kaugemale on riik jõudnud demograafilise ülemineku protsessis, seda väiksem on ka tõenäosus, et see riik osaleb konfliktis. Hüpotees on esitatud loogika alusel, et moderniseerunud ühiskond omab teatavaid sõjavastaseid hoiakuid, mis tulenevad individualiseerumisest tingitud ratsionaalsemast mõtteviisist ning muutunud moraalist ja tavadest — vägivaldsed hoiakud on ühiskondlikult taunitud. Need hoiakud kujunevad ühiskonna moderniseerumisprotsessi käigus ning saavad lõpuks domineerivaks. Demograafiline üleminek on ühiskonna üldine moderniseerumine, mis suudab väljendada erinevaid muutusi ja arenguid, mis ühiskonnas toimuvad, samuti muutusi traditsioonilises mõtlemises, mis näitab teatud arengutaset, mida on võimalik mõõta ja on seega heaks indikaatoriks. Demograafiline üleminek on protsess, mida kõik ühiskonnad varem või hiljem läbi teevad. Seega on konflikte analüüsitud just demograafilise ülemineku kontekstis. See liidab endas mitmeid arengusuundi, mis on konfliktide põhjuste uurimisel vajalik. Demograafilise ülemineku teooriat on siinkohal kasutatud kui raamistikku, mitte kui spetsiifilist teooriat.

Kõige enam kasutatakse demograafiliste protsesside ja seoste uurimisel sündimuse statistikat. Kõige lihtsam sündimuse mõõde on sündimuse üldkordaja (*crude birth rate*), mis näitab elussündide arvu kogu rahvastiku kohta teatud perioodil. Kuna rasedus on piiratud ainult naistega, täpsemini naistega, kes on reproduktiivses eas, siis eristatakse teatud sündimuse erikordajaid. Üldiselt on reproduktiivse ea vahemikuks arvatud 15–49. Summaarne sündimuskordaja (*total fertility rate*) on hüpoteetiline mõõde, mis näitab

elussündinud laste arvu viljakuseas naise kohta, ja arvutatakse sündimuse vanuskordajate ehk üheaastase või pikema (tavaliselt 5-aastaste) vanuserühmade andmete liitmise teel.⁵⁷

Riigi demograafilise ülemineku arengut on käesolevas töös määratud just summaarse sündimuskordajaga (SSK). See on kõige enam kasutatud standardiseeritud sündimuse mõõde, ning sobib seetõttu hästi kvantitatiivseteks analüüsideks. Summaarne sündimuskordaja on hüpoteetiline, mis tähendab, et andmed ei võrdu tegelike sündide arvuga ühe naise kohta tema viljakusea (15–49) jooksul, vaid näitab oletuslikult, mitu elussündi toimub keskmiselt ühe perioodi (tavaliselt aasta) jooksul tuhande viljakusea läbinud naise kohta, paljudel juhtudel näidatakse summaarset sündimuskordajat ka ühe naise kohta. Summaarne sündimuskordaja näitab ka, milline peaks olema taastetase ehk sündimuse tase, mis tagaks rahvastiku taastootmise. Üldiselt on taastetaseme väärtuseks 2,1, mis tähistab laste arvu ühe viljakuseas naise kohta tema eluea jooksul, mis oleks vajalik rahvastiku taastootmiseks.⁵⁸ Vastupidiselt sündimuse üldkordajale ei ole summaarne sündimuskordaja sõltuv rahvastiku vanuselisest struktuurist ja generatsioonide eripäradest. Kui sündimuse üldkordaja on mõjutatud ühiskonnas toimuvatest lühiajalistest protsessidest ja sündmustest, siis sündimuse summaarkordaja on selles suhtes neutraalne ning annab ülevaate pikemaajalistest ja kestvamatest suundumustest riigi rahvastikus. Kuna demograafilise ülemineku teooria on seletatud läbi rahvastiku juurdekasvu, siis on summaarne sündimuskordaja parim kättesaadav mõõde demograafilise ülemineku määramiseks.

Vägivaldsete konfliktide eristamine hukkunute arvu järgi on ehk ainus viis, kuidas objektiivselt määratleda konflikte, ning võib-olla ainus viis, mille põhjal koostada konfliktide andmestikke. Kui *Correlates of War* projekt, mis on olnud üks autoriteetsemaid projekte sellel alal, on oma andmestike koostamisel järginud suhteliselt jäika kriteeriumit – riikidevahelise konflikti puhul vähemalt 1000 lahingusurma konflikti kohta, ning teiste konfliktide puhul vähemalt 1000 lahingusurma kalendriaasta kohta – siis *Uppsala Conflict Data Program* on läinud teist teed ja rakendanud suhteliselt laia kriteeriumit hukkunute arvu suhtes. Nemad on oma andmestikku kaasanud kõik konfliktid, mille tagajärjeks on

⁵⁷ Yaukey, Anderton, Lundquist, *Demography: The Study of Human Population*, 201–202.

⁵⁸ NAPHSIS, „Total Fertility Rate“,

<http://www.naphsis.org/Documents/TOTAL_FERTILITY_RATE_Mark_Final.pdf> (01.04.13)

vähemalt 25 konfliktiga seotud surma kalendriaasta kohta, samas on UCDP kaasanud vaid konfliktid, mille üheks pooleks oli riik.⁵⁹ See jätab välja ühepoolsed konfliktid, mis piirab andmestiku ulatust. Liiga jäik kriteerium võib andmestikust ära jätta olulised konfliktid, samas liiga lai kriteerium teeb küsitavaks konflikti olulisuse ja ulatuse.

Mõiste, mida on selles töös konfliktide puhul kasutatud, on vägivaldne konflikt, mis viitab käesolevas töös kasutatud andmestiku konfliktide definitsioonile. Töös on kasutatud Monty G. Marshalli (*Center for Systemic Peace*) koostatud konfliktide andmekogu „*Major Episodes of Political Violence 1946–2012*“, millest on analüüsiks välja jäetud konfliktid, mis on alanud peale 2000. aastat. Antud andmestik on konfliktide definitsiooni poolest üks mitmekülgsemaid ning kaasab suure hulga konflikte, mis on analüüsi seisukohast oluline. Selles tabelis on välja toodud kõik siseriiklikud ja riikidevahelised konfliktid. Antud andmestik sisaldab tsiviil- ja etnilisi konflikte, genotsiide ja lahingutegevusi. Vägivaldset konflikti defineeritakse kui 500 hukkunuga juhtumit ning kus on vähemalt 100 konflikti tagajärjel hukkunut aastas. Kuna lahingutegevuse tagajärjel hukkunuid on väga raske kui mitte võimatu kindlaks teha, siis selles tabelis on hukkunute arv arvestatud mediaanina, mis on arvestatud erinevate allikate andmete alusel.⁶⁰ Seega ei ole hukkunute arvud täpsed, kuid analüüsi seisukohalt ei ole see oluline. Kuna selle töö eesmärgiks on kontrollida ja analüüsida konfliktide korrelatsiooni demograafilise üleminekuga üldises plaanis, mitte spetsiifiliselt, siis ei ole vajalik eraldada väikseid, keskmiseid ja suuri konflikte, samuti ei ole esmaseks analüüsiks oluline konflikti tüüp, vaid nende võimalikult lai esindatus. Kokku on antud andmestikus aastate 1946–2000 kohta 284 konflikti. Kasutatud andmestiku ühikuks on aasta-riik, mis tähendab, et konfliktid on järjestatud kronoloogiliselt konflikti alguse aasta järgi, kuhu on lisatud ka osalev riik/riigid. Hüpoteesi kontrollimisel on eelkõige tähtis just konflikti puhkemise aasta. Konflikti kestus ei ole meetoodika seisukohast oluline, kuna konflikti puhkemisel ja kestmisel võivad olla erinevad põhjused⁶¹.

Analüüs on ajaliselt piiritletud 20. sajandi teise poolega. See tuleneb eelkõige andmesike ja statistika kättesaadavuse piiratusest. Erinevaid usaldusväärseid konfliktide andmestikke on

⁵⁹ Nils Petter Gleditsch, Peter Wallersteen, Mikael Eriksson, Margareta Sollenberg, Håvard Strand, „Armed Conflict 1946–2001: A New Dataset“, *Journal of Peace Research*, Vol. 39, No. 5 (Sep., 2002), 617–619.

⁶⁰ Monty G. Marshall, „Major Episodes of Political Violence 1946–2012“, *Center for Systemic Peace* <<http://www.systemicpeace.org/warlist.htm>> (12.02.13)

⁶¹ Gleditsch, Wallersteen, Eriksson, Sollenberg, Strand, „Armed Conflict 1946–2001: A New Dataset“, 620.

konfliktide määratluste keerukuse ja andmete limiteerituse tõttu vähe. Kuigi *Correlates of War* projekt on koostanud sõdade tabeli alates 1816. aastast, siis kvantitatiivseks uurimuseks nende andmestik ei sobi, kuna see on konfliktide definitsioonilt väga kitsas, mistõttu on sellest tabelist välja jäänud mitmed olulised konfliktid, mis piiratud definitsiooni alla ei mahtunud. Laia konflikti definitsiooniga usaldusväärsed andmestikud lähevad tagasi vaid 1946. aastani, ning seetõttu on taolist uurimust konfliktide poolelt võimalik läbi viia üksnes 20. sajandi teise poole kohta.

Käesolevas töös kasutatud metodoloogia on uudne. Metoodika on oma sisult lihtne ja arusaadav vastupidiselt paljudes taolistes uurimustes kasutatud keeruliste matemaatilistele valemitele. Püstitatud hüpoteesi kontrollimiseks on koostatud tabel, kus riikide summaarsed sündimuskordajad on ühendatud konfliktide andmestikuga (Lisa 1, Lisad). Koostatud tabelis (Lisa 1, Lisad) ei ole märgitud konfliktide tüüpe ega hukkunute arvu, vaid on välja toodud ainult toimumise aeg ja osalenud riik/riigid. Konfliktides aastatel 1946–2000 osalenud riikidele on konflikt-haaval märgitud ÜRO Rahvastiku Aastaraamatu tuletatud sündimusmõõtmete andmete⁶² põhjal summaarsed sündimuskordajad konflikti puhkemise aastal, konkreetse aasta vastavate andmete puudumise korral ka lähima aasta või võimaluse korral ka ÜRO hinnanguline summaarne sündimuskordaja. See näitab riigi paiknemist demograafilise ülemineku protsessis sellel aastal, millal vaadeldav riik konfliktis osales. See tähendab, et aastate jooksul ei ole sama riigi summaarne sündimuskordaja staatiline, vaid muutub vastavalt riigi arengule demograafilise ülemineku protsessis.

Summaarne sündimuskordaja suudab seda väljendada viisil, mida on võimalik analüüsida aastate ja riikide kaupa demograafilise ülemineku teooria kontekstis. Summaarne sündimuskordaja 2,1 näitab arvu, mis on vajalik rahvastiku taastootmiseks, mis tähendab, et kui riigi summaarne sündimuskordaja on täpselt 2,1, siis ei toimu ei rahvastiku juurdekasvu ega ka kahanemist. Kui summaarne sündimuskordaja on aga rohkem kui 2,1, siis toimub rahvastiku juurdekasv, ning mida suurem on summaarne sündimuskordaja, seda kiirem on ka juurdekasv. Esimeses peatükis kirjeldatud demograafilise ülemineku mudeli järgi iseloomustab rahvastikukasvu kiirus riigi paiknemist demograafilise ülemineku protsessis. Demograafilise ülemineku algfaasis on kasv kiire, mis tähendab, et

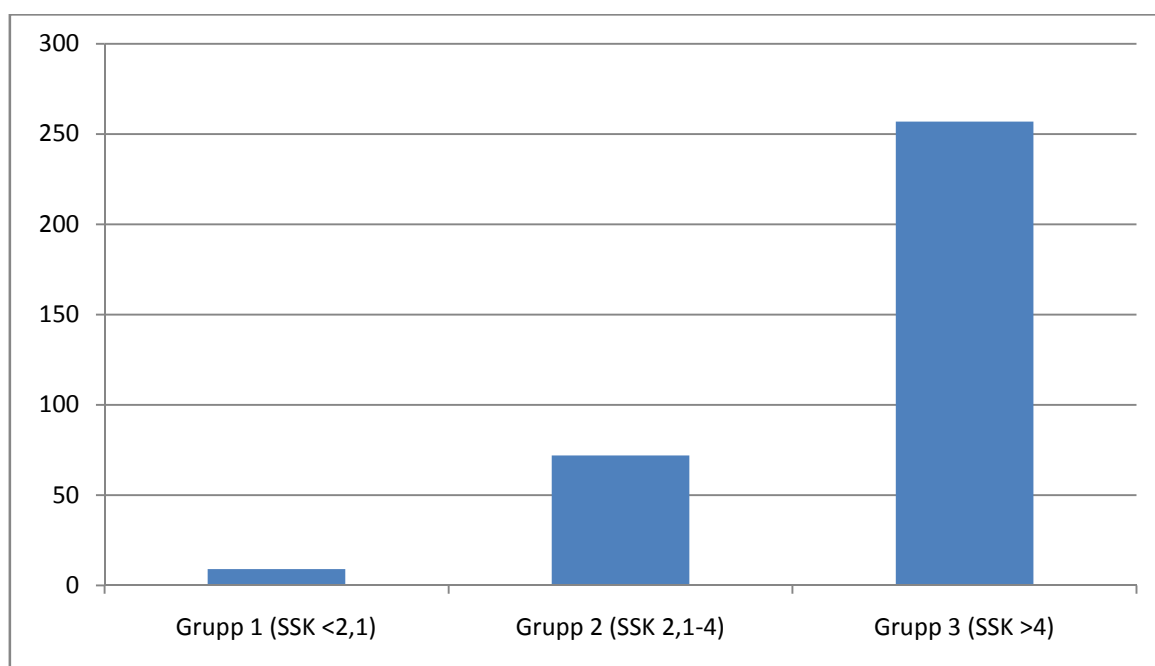
⁶² United Nations, „Selected derived measures of natality: 1948–1997“, *Demographic Yearbook, Historical Supplement 1948–1997* (Department of Economic and Social Affairs, 2000).

summaarne sündimuskordaja on vähemalt kaks kuni kolm korda kõrgem kui taastetase 2,1. Ülemineku järgmises faasis hakkab rahvasiku juurdekasv aeglustuma, ja seega langeb ka summaarne sündimuskordaja, kuid jääb kõrgemaks kui taastetase 2,1. Ülemineku viimases faasis langeb summaarne sündimuskordaja alla 2,1, mis tähendab, et rahvaarvu kasv stabiliseerub ning hakkab lõpuks kahanema. See tähistab demograafilise ülemineku läbimist.

Summaarsete sündimuskordajate alusel on konfliktides osalenud riigid jaotatud kolme gruppi, mis tähistavad demograafilise ülemineku arengutaset. Grupeering on märgitud tabelisse (Lisa 1, Lisad) iga riigi kohta vastavalt summaarse sündimuskordaja arväärtusele. Kolmeks jaotamisel on arvesse võetud nii varaste demograafilise ülemineku teoreetikute välja pakutud kolmese jaotuse loogikat kui ka demograafilise ülemineku teooria mudeli faaside põhimõtet mõningate kohandustega. Käesoleva töö analüüsis on esimeses grupis riigid, kes on demograafilise ülemineku läbinud, mis tähendab, et nende riikide summaarne sündimuskordaja on alla taastetaseme ehk arvuliselt alla 2,1. Nendele riikidele on iseloomulik madal sündimus ja suremus. Demograafilise ülemineku teooria mudelis on see viimane ehk neljas faas. Teises grupis on riigid, kes on läbi tegemas demograafilist üleminekut ehk kelle summaarne sündimuskordaja jääb vahemikku 2,1–4,0. Neid riike iseloomustab madal suremus ja vähenev sündimus. Demograafilise ülemineku teooria mudelis on see kolmas faas. Kolmandas grupis on riigid, kes on demograafilise ülemineku algfaasis või veel ülemineku-eelses faasis, mida tähistab summaarne sündimuskordaja üle 4,0. Neid riike iseloomustab eelkõige kõrge sündimus. Eristatud ei ole demograafilise ülemineku teooria mudeli esimest faasi, mis kirjeldab peaaesjalikult ülemineku-eelset faasi. Sellest tulenevalt jäävad demograafilise ülemineku eelses faasis olevad riigid kolmandasse gruppi. Püstitatud hüpoteesi seisukohalt ei ole oluline neid riike eristada. Eelnimetatud alustel on eraldatud aastatel 1946–2000 konfliktides osalenud riigid ja analüüsitud saadud tulemusi. Käesoleva töö üldkogumis (Lisa 1, Lisad) on esindatud kõik konfliktid aastatel 1946–2000, ning nende esialgseid tulemusi on kontrollitud valimiga (vt Lisa 2, Lisad), mis koosneb vaid riikidevahelistest konfliktidest. See võimaldab esialgsete tulemuste kontrolli.

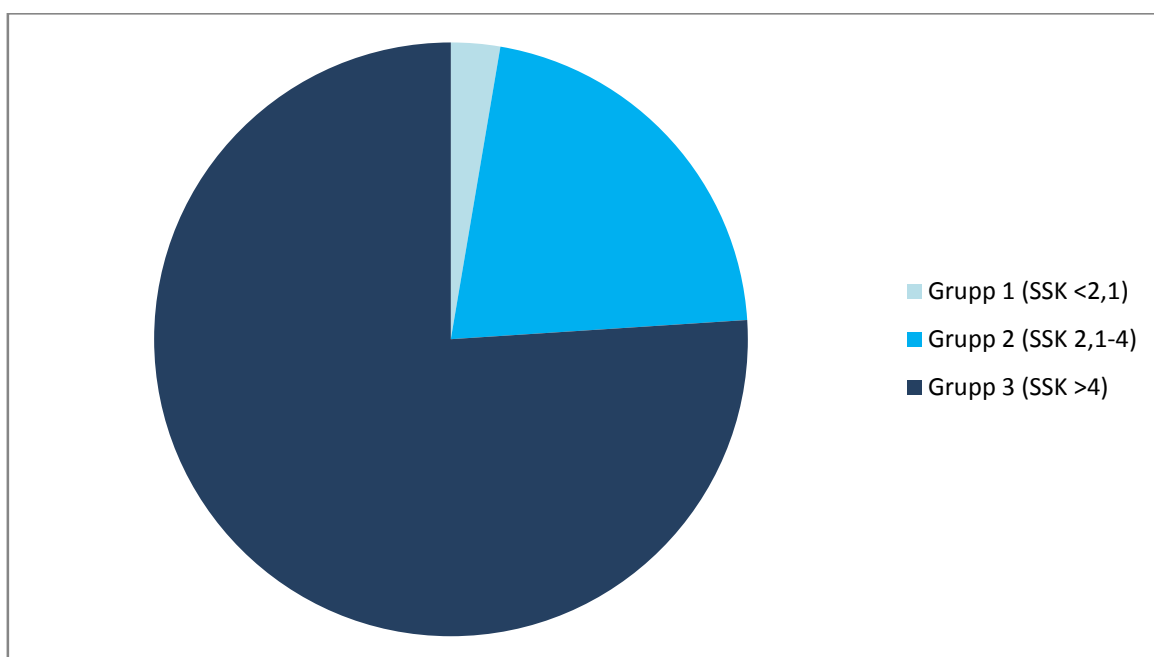
2.2 Tulemused ja analüüs

Kui erinevaid vägivaldseid konflikte on aastate 1946–2000 kohta 284, siis neis osalenud riikide koguarv on 338, mis tähendab selle aja jooksul konfliktijuhtumites osalenud kõikide riikide arvu. Selles osas ei ole eristatud konfliktijuhtumeid üksikjuhtumiteks, vaid on võetud arvesse kõikides nendes osalenud riikide nimetused kui eraldiseisvad juhtumid. Koostatud tabeli alusel (vt Lisa 1, Lisad) on tulemused veenvad. Sellest 338st oli 257 juhtu, kus konfliktis osalev riik oli kolmandas grupis ehk demograafilise ülemineku algstaadiumis. See on rohkem kui kolm neljandikku ehk 76% tervest kogumist. 72-l juhul oli konfliktis osalev riik teises grupis ehk demograafilise ülemineku keskmises staadiumis. Protsendiliselt on see 21% ehk veidi rohkem kui üks viiendik. Koostatud tabel (Lisa 1, Lisad) andis tulemuseks vaid 9 juhtu, kus konfliktis osalev riik oli esimeses grupis. See tähendab, et 338-st vaid 3% moodustavad demograafilise ülemineku läbinud riigid. Graafik 1 näitab selget vahet nende kolme grupi vahel.



Graafik 1. Konfliktides osalenud riikide arv grupiti üldkogumi kohta aastatel 1946–2000. Koostatud Lisa 1 (Lisad) tabeli alusel.

Need üldkogumi tulemused näitavad kindlalt, et riikides, kus demograafilise ülemineku protsess on kas algusjärgus või keskmises staadiumis, on suurem risk vägivaldseks konfliktiks. Vaid kolmel protsendil antud juhtudest osales konfliktis riik, kes oli demograafilise ülemineku läbinud. Samuti on oluline märgata seda, et riski magnituud väheneb oluliselt üleminekufaaside läbimisel: kui kolmanda grupi riikidel on risk konflikti puhkemiseks 3,6 korda kõrgem kui teise grupi riikidel, siis teise grupi riikidel on konfliktirisk juba 7 korda suurem võrreldes esimese grupi riikidega. Graafikul 2 on hästi näha juhtumite jagunemine ja muutused ülemineku lõikes.

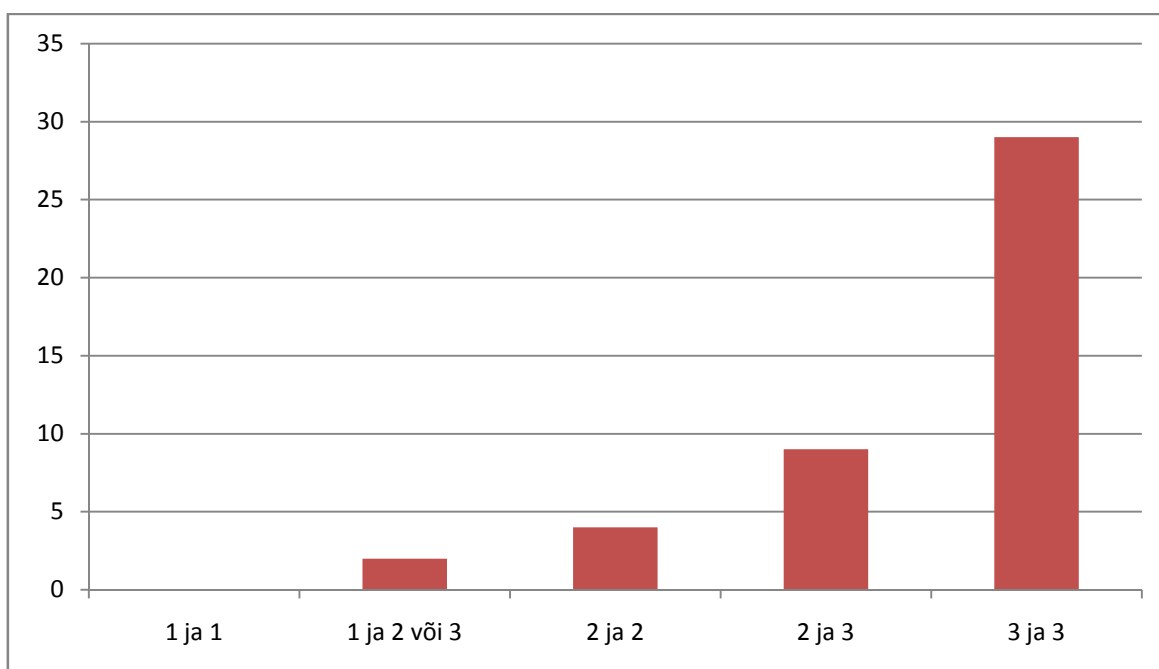


Graafik 2. Konfliktides osalenud riikide arv grupiti üldkogumi kohta aastatel 1946–2000. Koostatud Lisa 1 (Lisad) tabeli alusel.

Nende esialgsete tulemuste kontrollimiseks on vajalik sama meetodikaga kontrollida piiratumat valimit. Teises tabelis (Lisa 2, Lisad) on üldkogumist välja toodud vaid riikidevahelised konfliktid, mis tähistab neid juhtumeid, kus on osapoolteks märgitud kaks eri riiki. Seda valimit on analüüsitud kahes erinevas mõõtmes. Esimesena on käsitletud riikidevahelised konfliktid konflikt-haaval. Aastatel 1946–2000 oli selliseid kahe osapooltega konflikte töös kasutatava tabeli (Lisa 2, Lisad) järgi 44. Graafik 3 on koostatud sellisel alusel, kus kahe osapooltega konfliktid on jaotatud juhtumite (44) alusel:

- 1) konfliktid, kus mõlemad osapooled on esimeses grupis;
- 2) konfliktid, kus üks osapool on esimeses grupis ning teine osapool teises või kolmandas grupis;
- 3) konfliktid, kus mõlemad osapooled on teises grupis;
- 4) konfliktid, kus üks osapool on teises grupis ning teine osapool kolmandas grupis;
- 5) konfliktid, kus mõlemad osapooled on kolmandas grupis.

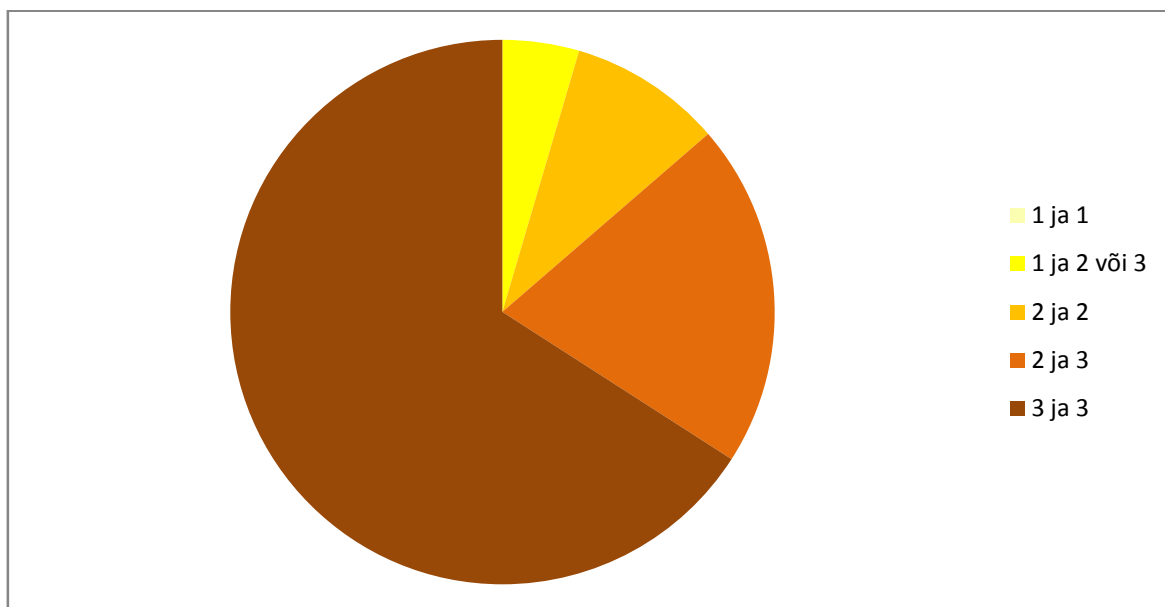
Sellisel alusel on konfliktid grupeeritud ka riikidevaheliste konfliktide tabelis (Lisa 2, Lisad).



Graafik 3. Riikidevaheliste konfliktide arv osapoolte paaride kohta riikidevaheliste konfliktide valimi alusel aastatel 1946–2000. Koostatud Lisa 2 (Lisad) tabeli alusel.

Kui analüüsida riikidevahelisi konflikte konflikt-haaval, siis tuleb välja, et pole ühtegi juhtumit, kus esimeses grupis ehk demograafilise ülemineku läbinud riik oleks sõdinud teise demograafilise ülemineku läbinud riigiga. Graafikult 3 on selgelt näha, et kõige rohkem toimub konflikte osapoolte vahel, kes mõlemad on demograafilise ülemineku algfaasis: kokku 30 juhtumi puhul 44-st ehk 66% juhtudest. Teise ja kolmanda grupi vahelisi konflikte oli 9 ehk 20% juhtudest. Nelja juhtumi puhul (9%) oli tegemist konfliktiga, mille osapoolteks olid riigid, kes mõlemad olid demograafilise ülemineku

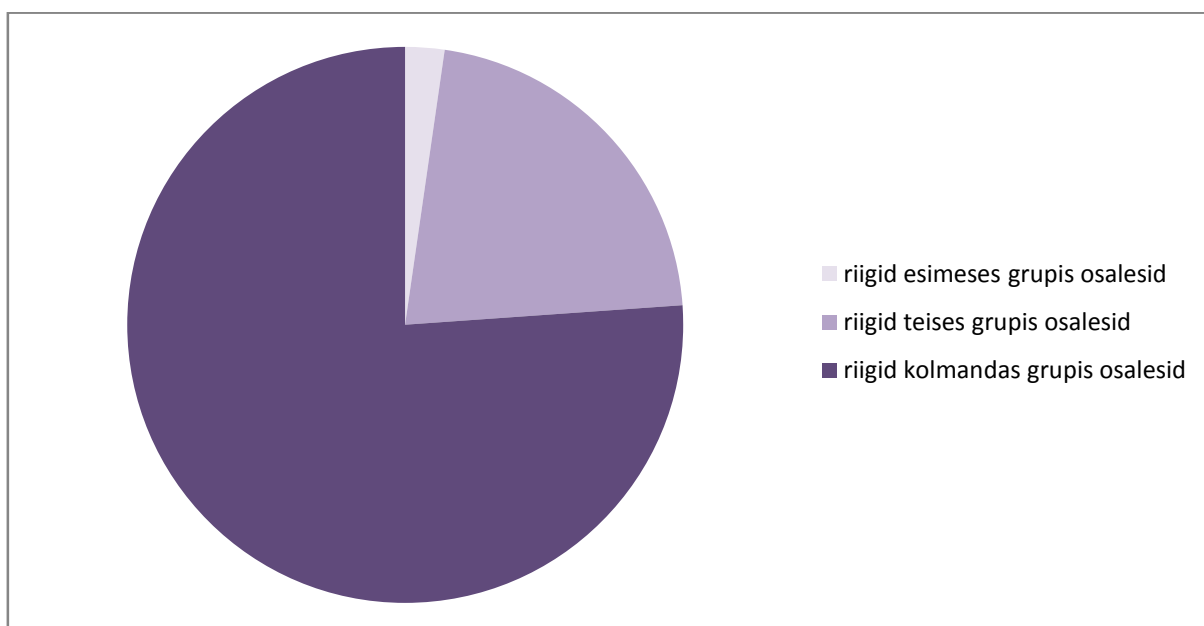
keskmises staadiumis. On vaid kaks juhtumit (5%) vaadeldava aja jooksul, kus ülemineku läbinud riik on olnud konfliktis teise riigiga. Need kaks juhtumit on toimunud riikidega, kes on konflikti toimumise ajal demograafilise ülemineku arengufaasis. Ühe tähtsaima tulemusena võibki välja tuua selle, et vaadeldava aja jooksul pole toimunud ühtegi konflikti, kus mõlemad osapooled oleksid demograafilise ülemineku läbinud riigid. Sellest võib teha järelduse, et ka tulevikus on vähe tõenäoline, et üks ülemineku läbinud riik astuks konflikti teise ülemineku läbinud riigiga. Samuti on näha, et demograafilise ülemineku läbinud riigi osalemine vägivaldses konfliktis on väga erandlik juhus. Üldjuhul on taolistes konfliktides osalenud demograafilise ülemineku alguses ja keskmises faasis olevad riigid. Graafik 4 näitab juhtumite jaotust.



Graafik 4. Riikidevaheliste konfliktide jagunemine osapoolte paaride kohta riikidevaheliste konfliktide valimi alusel aastatel 1946–2000. Koostatud Lisa 2 (Lisad) tabeli alusel.

Riikidevaheliste konfliktide valimi teiseks analüüsi mõõtmeks on võetud riikide nimetused kui eraldiseisvad juhtumid, nagu on seda tehtud üldkogumi analüüsimisel. Kui riikidevahelisi konflikte oli valimis 44, siis nendes osalenud riikide koguarv on 88. Nende 88 juhtumi jagunemine demograafilise ülemineku gruppidesse on üllatavalt sarnane üldkogumi tulemustega. 88-st vaadeldavast riigist oli 67-l juhul riik konflikti toimumise ajal kolmandas grupis ehk demograafilise ülemineku algfaasis, 19-l korral oli riik teises

grupis ehk demograafilise ülemineku keskmises staadiumis ja vaid kahel korral oli konfliktis olev riik esimeses grupis ehk demograafilise ülemineku läbinud. Ka protsendiliselt näitab see sarnast pilti üldkogumi tulemustega: 76% juhtudest oli riik kolmandas grupis, 22% teises grupis ja 2% esimeses grupis, kui üldkogumi tulemusi arvesse võttes olid need protsendid vastavalt 76%, 21% ja 3%. Sellest tulenevalt on ka Graafik 2 ja Graafik 5 visuaalselt väga sarnased. Ka selle valimi analüüsimisel on selgelt näha riski muutumist demograafilise ülemineku arenedes: ülemineku algstaadiumis olevatel riikidel on 3,5 korda suurem risk olla kaasatud konflikti võrreldes ülemineku keskmises staadiumis olevate riikidega, kuid üleminekul keskmisest staadiumist demograafilise ülemineku läbinud riikide hulka väheneb risk juba 11 korda. Need tulemused näitavad kindlalt, et mida kaugemale on riik jõudnud demograafilise ülemineku protsessis, seda väiksem on risk konflikti puhkemiseks, samuti väheneb oluliselt riski magnituud demograafilise ülemineku arenedes. Need tulemused toetavad Richard Cincotta, Robert Englemani ja Daniele Anastasioni uurimuse tulemusi.



Graafik 5. Riikidevahelistes konfliktides osalenud riikide jaotus demograafilise ülemineku gruppide kaupa riikidevaheliste konfliktide valimi alusel aastatel 1946–2000. Koostatud Lisa 2 (Lisad) tabeli alusel.

Eelneva analüüsi tulemused on üheselt mõistetavad ning erandjuhtumeid, kus üks demograafilise ülemineku läbinud riik oleks sõdinud teise ülemineku läbinud riigiga, ei

ole, kuid tööst tulenevate võimalike edasiarenduste huvides on analüüsitud üheksat äärmusjuhtumit, kus demograafilise ülemineku läbinud riik on tabeli (Lisa 1, Lisad) põhjal konfliktis osalenud. Nende üheksa juhtumi hulka kuuluvad ka kaks juhtumit riikidevaheliste konfliktide valimist. Kuna selliseid juhtumeid on aastate 1946–2000 kohta väga vähe, siis on äärmusjuhtumid välja toodud üksikhaaval ja analüüsitud on võimalikke põhjuseid, miks on esimese grupi riik vaatamata moderniseerunud hoiakutele osalenud vägivaldses konfliktis. Kuna konflikti põhjuste väljaselgitamine ei ole käesoleva töö eesmärk, siis ei ole konflikte ja nende põhjuseid analüüsitud kõikehõlmavalt ja üksikasjalikult. Lisa 1 (Lisad) tabeli alusel on äärmusjuhtumiteks:

- | | |
|-------------------------------------|-------------------------------------|
| 1) 1968 Tšehhoslovakkia | 6) 1992–1995 Bosnia ja Herzegoviina |
| 2) 1982 Suurbritannia – Argentiina | 7) 1994–1996 Venemaa, Tšetšeenia I |
| 3) 1989 USA – Panama | 8) 1998 Gruusia |
| 4) 1991–1995 Horvaatia iseseisvus | 9) 1999–2006 Venemaa, Tšetšeenia II |
| 5) 1991 Horvaatia etniline konflikt | |

Ajaliselt esimeseks selliseks näiteks on 1968. aastal Tšehhoslovakkias toimunud konflikt, laiemalt tuntud kui Praha kevad, mis oli ülestõus Nõukogude Liidu poliitika vastu. Kuna tabelis (Lisa 1, Lisad) on välja toodud riik, mille territooriumil konflikt toimus, siis ei ole siinkohal märgitud konflikti teist poolt, kelleks oli Nõukogude Liit. Nagu on näha Lisa 1 (Lisad) tabelist, oli Tšehhoslovakkia summaarne sündimuskordaja 1968. aasta seisuga alla taastetaseme 2,1, mis tähendab, et Tšehhoslovakkia oli tolleks ajaks jõudnud demograafilises üleminekus viimasesse faasi, ning töös püstitatud hüpoteesi kohaselt ei ole sellised ühiskonnad vägivaldsetele konfliktidele orienteeritud. Kuigi Praha kevade konfliktis oli hukkunuid, ei olnud vägivald algatatud Tšehhoslovakkia, vaid Nõukogude Liidu poolt, kes polnud vastavalt statistikale veel demograafilise ülemineku protsessi lõpetanud⁶³. Ajaliselt teiseks erandiks on 1982. aasta Suurbritannia ja Argentiina vaheline Falklandi sõda. Suurbritannia oli selleks ajaks demograafilise ülemineku läbinud ehk kuulus esimesse gruppi. Suurbritannia sündimuskordaja oli 1982. aasta seisuga alla taastetaseme (Lisa 2, Lisad). Samal ajal ei olnud Argentiina veel demograafilist üleminekut lõpetanud, ning minu tabeli alusel kuulus ta sellel aastal teise gruppi (Lisa 2, Lisad). Falklandi sõja algatas nimelt Argentiina ning Suurbritannia asus oma valduste eest

⁶³ United Nations, „Selected derived measures of natality: 1948–1997“, 96.

vasturünnakule. Suurbritannia poolt oli tegemist oma alade kaitsega ning ei olnud konflikti algatajaks. Nagu ka Praha kevade puhul, ei olnud esimese grupi riik siinkohal vägivalla algatajaks.

Kolmandaks äärmusjuhiks, kus demograafilise ülemineku läbinud riik konfliktis osalenud on, oli 1989. aasta konflikt Ameerika Ühendriikide ja Panama vahel. Ameerika Ühendriigid olid selleks hetkeks demograafilise ülemineku lõpetanud. Ühendriikide summaarne sündimuskordaja oli sellel ajal alla 2,1 (Lisa 2, Lisad). Panama oli sellel ajal veel demograafilise ülemineku protsessi keskel ehk teise grupi riik (Lisa 2, Lisad). See juhtum on veidi keerulisem, sest siinkohal ei olnud konflikti algatajapooleks mitte teise või kolmanda grupi riik, vaid esimese grupi riik. Ühendriikide president George Bush seenior tuli peale rünnakut välja avaliku põhjendusega õigustamaks Panama ründamist Ameerika Ühendriikide poolt. President põhjendas rünnakut sellega, et Panama president Noriega teod seadsid ohtu Panamal elavate Ühendriikide kodanike heaolu, samuti tuli peatada narkokaubandus, milles oli Noriegale juba süüdistus esitatud, ning tuli kaitsta demokraatiat ja selle arengut Panamal⁶⁴. Sarnast retoorikat on Ühendriigid kasutanud hiljemgi, kuid on keeruline öelda, miks siiski otsustas demograafilise ülemineku läbinud riik vägivaldse lahenduse kasuks. Suurbritannia ja Argentiina ning Ameerika Ühendriikide ja Panama juhtumid on ainukesed riikidevahelised konfliktid, kus ülemineku läbinud riik on konfliktis olnud teise riigiga.

Neljandat ja viiendat võib käsitleda koos, sest need on seotud Horvaatia iseseisvusega aastatel 1991–1995. 1991. aastal Horvaatia territooriumil alanud konflikt oli Horvaatia iseseisvussõda, mille eesmärgiks oli Horvaatia iseseisvuse taastamine ja Jugoslaaviast lahkulöömine. Jugoslaavia Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik koosnes kuuest vabariigist: Bosnia ja Herzegoviina, Horvaatia, Makedoonia, Montenegro, Serbia ja Sloveenia. Seoses Nõukogude Liidu lagunemisega hakkasid pead tõstma vabariikide iseseisvussoovid. Esimesena kuulutas välja iseseisvuse Sloveenia, mis küll tekitas teatava konflikti Jugoslaavia armee ja Sloveenia jõudude vahel, kuid möödus siiski suurema verevalamiseta. Horvaatia iseseisvumisega aga nii lihtsalt ei läinud. Põhjuseks oli suur serblaste etniline vähemusgrupp, kes ei tunnistanud Horvaatia valitsust. See viis selleni, et Jugoslaavia

⁶⁴ „Fighting in Panama: The President; A Transcript of Bush’s Address on the Decision to Use Force in Panama“, *The New York Times* (December 21, 1989) <<http://www.nytimes.com/1989/12/21/world/fighting-panama-president-transcript-bush-s-address-decision-use-force-panama.html>> (16.04.13)

armee, Serbia ja Horvaatia serblaste koostöös võeti enda alla kolmandik Horvaatia territooriumist, millega kaasnes vägivaldne etniline konflikt.⁶⁵ Horvaatia oli selleks ajaks demograafilise ülemineku läbinud, millest annab tunnistust summaarne sündimuskordaja alla 2,1 (Lisa 2, Lisad). Ka järelejäänud Jugoslaavia summaarne sündimuskordaja oli alla taastetaseme⁶⁶.

Bosnia ja Herzegoviina iseseisvumisprotsess oli neis kõigist veel palju verisem. Bosnia iseseisvumisreferendumi järel alustasid mässu Bosnia serblased, kes koos Jugoslaavia armee ja Serbia toetusega hõlmasid vägivaldsel moel pea 60% territooriumist. Peagi alustas mässu ka horvaatide vähemus, kellel oli Horvaatia toetus.⁶⁷ See oli raskete tagajärgedega sõda territooriumi pärast kolme osapoolle – Serbia, Horvaatia ning Bosnia ja Herzegoviina – vahel. Selle aja sisse jääb ka Bosnia moslemite genotsiid, mille korraldas Bosnia serblane Ratko Mladić⁶⁸. Selliste juhtumite puhul nagu Jugoslaavia lagunemine, ei saa olla ühest seletust sellele, miks ülemineku läbinud ühiskond taolist vägivalda kasutas. Üheks ohumärgiks oli kindlasti juba see, et riik koosnes mitmest erinevast etnilisest grupist, kes olid territooriumil segunenud ning vabariikide iseseisvumisega tekkis seega etniliste gruppide nii öelda vael pool piiri paiknemise probleem, mis kandus edasi territoriaalkonfliktiks. Sellest ka etnilise puhastamise retoorika. Võib arvata, et taolised kunstlikult moodustatud etniliselt mitmekesiste liitriikide püsijäämine on pikas perspektiivis vähetõenäoline.

Kahte äärmusjuhtumit – esimest Tšetšeenia sõda 1994–1996 ja teist Tšetšeenia sõda 1999–2006 – võib vaadelda koos. Kuna kasutatud andmestik märgib konfliktiga seotud piirkonnaks riigi, mille pinnal konflikt toimus, siis on nende konfliktide riigiks Venemaa. Esimene Tšetšeenia sõda sai alguse 1994. aasta detsembris kui Venemaa väed tungisid Tšetšeeniasse, et maha suruda nende setsessionistlikke plaane, mis olid uue tõuke saanud Nõukogude Liidu lagunemisest. Sõda Venemaa vägede ja Tšetšeenia vägede vahel kestis kuni 1996. aastani, mil Venemaa president Jeltsin tegi tšetšeenidega relvarahu. Venemaa ei suutnud nende kahe aasta jooksul Tšetšeenia üle kontrolli saavutada. Esimese Tšetšeenia sõja vägivalla algatas Venemaa, kuid teises konfliktis tegi provokatiivse sammu

⁶⁵ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), „The Conflicts“ <<http://www.icty.org/sid/322>> (16.04.13)

⁶⁶ United Nations, „Selected derived measures of natality: 1948–1997“, 89.

⁶⁷ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, „The Conflicts“

⁶⁸ *ibidem*.

Tšetšeenia, kui 1999. aastal tungiti Dagestani. Samal aastal toimusid Venemaal pommiplahvatused, milles Venemaa süüdistas Tšetšeeniat, ning sellega õigustas Venemaa järgnevat rünnakuid. See konflikt venis kuni 2006. aastani.⁶⁹ Kuigi Venemaa oli selleks ajaks demograafilise ülemineku läbinud, astus Venemaa ikkagi sõtta. Kõikehõlmavaid põhjuseid on keeruline välja tuua, kuid võib arvata, et Venemaale oli oluline kaitsta strateegiliselt olulise piirkonna jäämist nende võimu alla.

Kahe Tšetšeenia sõja vahel toimus 1998. aastal etniline konflikt Gruusia ja Abhaasia vahel, millel on pikk ajalooline taust. Erinevatel aegadel läbi sajandite on Abhaasia olnud nii Gruusiast eraldi kui olnud ka Gruusia osa. Seoses rahvuslike liikumistega 1980. aastatel muutus olukord Abhaasia ja Gruusia vahel pingelisemaks ning süvenes veelgi seoses Gruusia iseseisvumisega 1992. aastal. Kuni 1998. aasta suurema konfliktini käis pidev eelmäng Abhaasias elavate grusiinide probleemile, kuni eskaleerus 1998. aastal, mil Gruusia poolelt sooviti saavutada kontrolli Gali piirkonna üle. Gruusia väed said lüüa, ning sellele järgnes Abhaasia kättemaks, mis väljendus Abhaasia grusiinide minema ajamises.⁷⁰ See juhtum on samuti kompleksne etnilis-territoriaalne konflikt, mille täpset algust on raske määrata. Gruusia summaarne sündimuskordaja oli konflikti toimumise ajal alla taastetaseme, kuid veel alles 1991. aastal oli see napilt üle selle, mis näitab, et Gruusia oli just liikunud teisest grupist esimesse ehk ülemineku läbinud riikide hulka. Gruusia ja Abhaasia vaheline konflikt on pika eellooga, ning on raske öelda, miks juhtus suurem konflikt just 1998. aastal ja mitte varem, kuid põhjuste väljaselgitamine ei ole ka käesoleva töö eesmärgiks.

Äärmusjuhtumitest moodustavad suurema osa etnilised ja territoriaalsed konfliktid ning iseseisvus/setsessiooni juhtumid. Märkatava osa erandjuhtudest moodustab sõda Balkanil, mida on raske demograafilise ülemineku kontekstis analüüsida. Summaarsete sündimuskordajate järgi oli Jugoslaavia selleks ajaks demograafilise ülemineku läbinud – nii Jugoslaavia Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik tervikuna, Jugoslaavia Liitvabariik, mille moodustas Serbia ja Montenegro, Bosnia ja Herzegoviina kui ka Horvaatia. Endise Jugoslaavia summaarne sündimuskordaja langes alla taastetaseme esimest korda 1980.

⁶⁹ Preeti Bhattacharji, „Chechen Terrorism (Russia, Chechnya, Separatist)“, *Council on Foreign Relations* <<http://www.cfr.org/terrorism/chechen-terrorism-russia-chechnya-separatist/p9181>> (15.04.13)

⁷⁰ Stuart Kaufman, „Options for Resolution of the Conflict in Abkhazia“, *Program on New Approaches to Russian Security*, Policy Memo 32 (University of Kentucky, Sept., 1998), 1-2.

aastatel. Näiteks Nõukogude Liidu summaarne sündimuskordaja ei langenud alla 2,1 kuni Nõukogude Liidu lagunemiseni, kuid Venemaa oli näitajate järgi 1990. aastate alguseks ülemineku läbinud.⁷¹ Kui Praha kevade ja Falklandi sõja puhul on selge, et demograafilise ülemineku läbinud riik vägivaldset konflikti ei alustanud, siis teiste juhtumite puhul on raske öelda, miks otsustasid esimese grupi riigid vägivaldse lahenduse kasuks.

Eriti komplitseeritud on etnilis-territoriaalsed konfliktid, sest konflikti põhjuseid on ehk mitmeid ning eellugu võib olla pikk ja keeruline, mis teeb konflikti puhkemise aja ettearvatamatuks, ning seega ei pruugi riigi demograafiline ülemineku protsess suurt osa mängida. Kuid tuleb rõhutada, et selliseid juhtumeid, kus ülemineku läbinud riik osales vägivaldses konfliktis, on vähe – vaid 3%. Enamus nendest juhtumitest leidsid aset peale Nõukogude Liidu lagunemist, mida on ka konfliktide trendides märgata, ning võib oletada, et sellel oli oma kaudne osa Balkani ja Gruusia konfliktide puhkemises just sellel ajal. Samuti on raske mitte märgata, et suure osa erandjuhtumite otseseks või kaudseks pooleks oli maailma suurvõim – esindatud on nii Ameerika Ühendriigid, Suurbritannia, Nõukogude Liit kui ka Venemaa. Püstitatud hüpoteesi kontekstis võiks küsida, kas suurriikide vägivaldsed avaldused on globaalsel tasandil aktsepteeritavad, ning kas see võiks mõju avaldada ka terve riigi ühiskonna hoiakute koha pealt, muutes need sõja suhtes tolerantsemaks? Selle välja selgitamine ei ole küll käesoleva töö eesmärgiks, kuid annab mõtlemisainet edaspidiseks.

Äärmusjuhtumite täpseid põhjused ei ole küll teada, ning see ei ole olnud ka töö eesmärgiks, kuid nende vähesus annab kinnitust sellele, et käesolevas töös püstitatud hüpotees peab kindlasti paika. Sellest annab tunnistust ka erandjuhtumite puudumine — aastate 1946–2000 ei ole toimud ühetegi vägivaldset konflikti kahe demograafiliselt kõrgelt moderniseerunud riigi vahel. Analüüs kinnitab ühemõtteliselt hüpoteesi paikapidavust ning kinnitab statistilist seost demograafilise ülemineku ja konfliktide vahel.

⁷¹ United Nations, „Selected derived measures of natality: 1948–1997“.

KOKKUVÕTE

Kuigi konfliktide demograafia, mis uurib rahvastikuprotsesside ja konfliktide seoseid, ei ole uurimisalana üldiselt väga suurt tähelepanu saanud, on see viimastel aastakümnetel, eriti viimase kümnendi jooksul populaarsust kogunud. Osalt on see kindlasti seotud maailma rahvastiku drastilise kasvuga viimase paari sajandi jooksul, mis köidab aina enam uurijate tähelepanu seoses globaalsete sündmustega. Kui ühelt poolt uurib konfliktide demograafia sõdade mõju rahvastikule, siis teiselt poolt on ebaselgem teema rahvastikuprotsesside mõju konfliktidele. Käesoleva töö eesmärgiks on olnud kontrollida hüpoteesi, et demograafilise ülemineku esimestes faasides olevad riigid osalevad konfliktides rohkem kui riigid, kes on demograafilises üleminekus jõudnud kaugemale. Selle hüpoteesi taga on loogika, et ühiskonna moderniseerumisel, mida on teiste parameetrite kõrval võimalik mõõta demograafilise üleminekuga, toimub individualiseerumine ning muutuvad domineerivaks sõjavastased hoiakud.

Hüpoteesi on kontrollitud kvantitatiivset meetodit kasutades 20. sajandi teise poole statistikate põhjal. Kasutatud meetodika on end õigustanud töös käsitletud perioodi uurimiseks, ning sobiks ka pikema perioodi analüüsiks. Sellest hoolimata on ajalist horisonti laiendatud nii kaugemale, kui võimaldavad usaldusväärsed kättesaadavad andmed, mis on olnud piisav püstitatud hüpoteesi kontrollimiseks. Sama meetodikat oleks võimalik ühendada ka teiste konfliktide andmestikega, ning võib oletada, et saadud tulemused oleksid väga sarnased käesoleva töö tulemustega. Vaatamata sellele ei ole käesolevas töös kasutatud meetodika kindlasti ainuvõimalik moodus taolise hüpoteesi kontrollimiseks. Antud meetodikat on võimalik edasi arendada ja täiustada, eelkõige on võimalik just täiustada demograafilise ülemineku määramise valemit, et saada veelgi täpsemaid resultate.

Käesoleva töö tulemused on selged ja ühemõttelised: analüüs annab kinnitust püstitatud hüpoteesile. Tervelt 76% juhtudest oli konfliktis osalev riik demograafilise ülemineku

algusjärgus. 21% juhtudest oli konfliktis osalev riik demograafilise ülemineku keskel, ning konflikti ajaks ülemineku läbinud riigid moodustasid vaid 3%. Kontrollides neid üldkogumi esialgseid tulemusi ka riikidevaheliste konfliktide valimiga, olid tulemused sarnased: protsendiliselt jagunesid riikide juhtumid vastavalt 76%, 22% ja 2%. Oluline ei ole selle juures ainult hüpoteesi esialgne kinnitus, et demograafilise ülemineku algfaasis olevad riigid on konfliktialtimad kui üleminekus kaugemale jõudnud riigid, vaid ka asjaolu, et konfliktiriski magnituud väheneb oluliselt demograafilise ülemineku arenedes.

Riikidevahelisi konflikte eraldi konflikt-haaval uurides selgus, et kõige rohkem toimub konflikte osapoolte vahel, kes on mõlemad demograafilise ülemineku algfaasis. Sellised juhtumid moodustavad 66% vaadeldavast valimist. 20% moodustavad juhtumid demograafilise ülemineku algfaasis oleva riigi ja ülemineku keskmises faasis oleva riigi vahel, ning vaid 9% konfliktidest toimusid osapoolte vahel, kes olid mõlemas ülemineku keskmises faasis. Erinevused on seega märkimisväärsed. Olulise tulemusena tuleb välja tuua, et aastate 1946–2000 kohta ei olnud ühtegi erandjuhtumit, kus demograafilise ülemineku läbinud riik oleks olnud konfliktis teise ülemineku läbinud riigiga, mis annab aluse oluliseks järelduseks, et ka tulevikus on konflikt kahe demograafiliselt kõrgelt moderniseerunud riigi vahel väga vähetõenäoline.

Üldkogumi kohta oli konfliktis osalenud demograafilise ülemineku läbinud riike kokku 9 (3%), mille seas ka riikidevaheliste konfliktide valimi 2 juhtu, kus demograafilise ülemineku läbinud riik oli konflikti üks kahest osapooltest. Neid on käsitletud äärmusjuhtumitena, mida on analüüsitud võimalike edasiarenduste huvides. Kuigi nende äärmusjuhtumite põhjuseid ei ole selged, annab nende vähesus ja erandjuhtumite puudumine kinnitust püstitatud hüpoteesile. Käesoleva töö tulemused kinnitavad ka Richard Cincotta, Robert Engelmani ja Daniele Anastasioni uurimuse üldisi tulemusi, vaatamata sellele, et kasutatud meetodid olid erinevad. Kõik tulemused kokku näitavad järjekindlalt, et demograafilise ülemineku ja konfliktide puhkemise vahel on statistiliselt paljutähenduslik seos.

SUMMARY

Demographic transition and violent conflicts in the second half of the 20th century

In the history of war, while demographic concerns have always been an important aspect, the study into causal relationships between demography and conflict has received little attention. The demography of conflicts is a field of study that explores both the effects of conflicts on populations, and how population changes likewise affect the probability of conflict. While the effects of conflict on populations are quite clear, the influence that population changes have on conflicts would warrant further examination. Although aspects of population growth has been attributed to increase the likelihood of a conflict, researchers have found that population growth is too simplistic a measure to properly explain a causal effect. The research of Richard Cincotta, Robert Engelman and Daniele Anastasion uncovered a correlation between demographic transition and civil conflicts, adding to other research where similar correlation was found between the 'youth bulge' and civil conflict. So far research done in this area has been done predominantly within the context of civil conflict.

The aim of this paper is to explore the hypothesis that countries in the beginning of the demographic transition are more involved in conflicts than countries that are further in the demographic transition process. This paper is written in the context of demographic transition theory used as a more general framework instead of as a specific theory. The timeframe in which this hypothesis is analysed is limited by the conflict dataset to years 1946–2000. The goal of this paper is to determine if there is a statistically significant correlation between demographic transition and conflicts in a broader scope than just civil conflicts alone.

Demographic transition consists of different changes within a population such as birth rate, death rate, population age, migration, marriage and other social changes. These measures collectively can indicate the stage of a population's transition from pre-modernity to a

more modernized society. Relying on the concept of modernization, demographic transition theory states that a society in modernization proceeds from a high birth and death rates to low birth and death rates. To this date the demographic transition has already started for most societies, it first began for Western Europe in the early 19th century.

The classic model of demographic transition theory has four phases. The first phase is more considered and called the 'pre-transition' phase, where both the birth rate and death rate are high, and hence population growth is minimal. The second phase is really where the demographic transition begins, death rates decline predominantly due to improvements in population health while birth rates remain as high as in the pre-transition phase. This is the phase that causes a high increase in population growth, also called the demographic explosion. The third phase of the model is the middle of the transition where birth rates begin their decline; usually this is some time after death rates have already begun their descent. Due to population momentum during this phase, the population continues to grow. At the end of this third phase, the total fertility rate might already drop below the replacement fertility. In the fourth phase of the model, the final phase of the transition, both the birth and death rate are low. The total fertility rate drops below the replacement level, population growth stops and will eventually turn negative in this phase of stabilizing and population ageing. This is distinctive to a modernized society. The model of progression through the four phases of demographic transition is more an idealisation to illustrate a society's path toward modernization.

The nature of conflicts has changed over time not solely on account of technological progress but also because the priorities of the world's leading countries changed with respect to policy and international ambitions as concerns turned more toward domestic welfare. Despite all that wars and conflicts have not disappeared during the course of the 20th century but the worldwide conflict trends have changed importantly. In the second half of the 20th century intra-state conflicts significantly outnumbered inter-state conflicts. The number of conflicts in the world was rising steadily through the 1950s till the start of the 1990s from where the number dropped drastically. The end of colonial rule and the Cold War brought along with it significant changes in global warfare, both the magnitude and number of countries participating in violent conflicts declined significantly since the beginning of the 1990s. Geographically from the end of the Second World War until the end of the 1970s, conflicts were centred predominantly in East-Asia, South-East Asia and

Oceania; after that the epicentre of conflicts moved to the Middle-East and North-Africa, and in the 1990s to sub-Saharan Africa. The number of conflicts in Europe during the second half of the 20th century was relatively low with the exception of various conflicts in the Balkans interrupting stability during the 1990s. The disintegration of the Soviet Union also had the impact of increasing conflicts in Central-Asia.

The idea behind the hypothesis of this paper is that modernized society would have a more pacifist attitude, which comes from an overall change in traditional values and morals brought about by individualization. The demographic transition through the core changes in population measurable in a quantitative research provides an indication of these changes in traditional values. The method used in this paper is quite simple and clear. To determine a demographic transition, the measure used is the total fertility rate (TFR) which is a hypothetical fertility measure that works well with the demographic transition theory. Total fertility rate as a measure also shows whether a population is at or below a replacement level. A TFR of 2.1 indicates that the number of children per woman in fertility age (15–49) is sufficient for a population to replenish itself and maintain its current size. As demographic transition theory is explained through population growth, total fertility rate is possibly the best available measure to distinguish the stages of the transition.

By the logic of the demographic transition model, the societies in pre-transition and demographic explosion phases are shown under the third group, with the second group indicating those in the middle, and the first group in the mature and final stage. Combining the total fertility rate statistics from the United Nations Demographic Yearbook 1948–1997 with conflict dataset compiled by Monty G. Marshall of the Center for Systemic Peace, the countries are divided into three groups by their total fertility rates at the time of onset for the specified conflict. This means that a country's TFR is not a static measure but changes according to their stage along the demographic transition process. Countries with a TFR less than the replacement level fertility of 2.1 are considered group one, i.e. countries that have finished the transition. Countries with TFR 2.1–4.0 are considered as the second group that are in the midst of the transition. And, countries with TFR of more than 4.0 are considered the third group, i.e. countries that are in the beginning of the transition or haven't started it yet (pre-transition). These measures are all combined in a conflict year-country table forming the basis of this paper. The initial results were referenced against a selection of the aggregate of just inter-state conflicts. Conflicts for the purpose of this

paper are defined as violent conflicts in which at least 500 directly related deaths occurred, with at least 100 per calendar year, as defined in the dataset used.

The results have been rather concrete and unambiguous. In the aggregate, which consists of 338 country-based cases, 76% (257 cases) of countries that were involved in a conflict were in the starting phase or had not yet started the demographic transition. 21% (72 cases) were in the middle of the transition at the time of the conflict. Only 3% (9 cases) out of the aggregate 338 country-based cases were of countries that had completed the transition and were involved in a conflict. The results were quite the same for the inter-state conflict selection, though the percentages for country-based cases (88) were 76%, 22% and 2% respectively. This data shows an increasing magnitude in the reduction in risk of violent conflict as countries progress through demographic transition. Using the selection of inter-state conflict data by conflict-based cases (44), as opposed to country-based, most inter-state conflicts involve parties that were both in the starting phase of the demographic transition; these were 66% of cases. 20% of cases were between parties whereby one party was in the starting phase while the other was in the middle phase of the transition, and 9% of cases where both parties were in the middle phase. Only two cases in the conflict-based cases (5%) occurred in which one party had completed the transition and had been in conflict with another party in the earlier stages of the demographic transition.

There were 9 extreme cases comprising just 3% of the aggregate examined briefly in this study indicating scope for further extensions of this research. Due to these cases being so few in number compared to the aggregate, it further supports the hypothesis behind this paper. Most importantly, there were also no exceptional cases where two parties were both at the final stage of demographic transition and were engaged in violent conflict. These results show a consistent trend regarding the likelihood of a country being involved in a conflict based on their TFR measure, indicating their stage along the demographic transition process, during the period from the end of the Second World War to the end of the 20th century.

KASUTATUD KIRJANDUS

Andmekogud:

- Marshall, Monty G. „Major Episodes of Political Violence 1946–2012“, *Center for Systemic Peace*, 2013. — <http://www.systemicpeace.org/warlist.htm> (12.02.13).
- United Nations. „Selected derived measures of natality: 1948–1997“, *Demographic Yearbook, Historical Supplement 1948–1997*. On Compact Disk. CD-ROM. (Department of Economic and Social Affairs, 2000).

Teaduskirjandus:

- Cincotta, Richard P., Robert Engelman, Daniele Anastasion. *The Security Demographic: Population and Civil Conflict after the Cold War*. (Population Action International, Washington, DC, 2003).
- Gleditsch, Nils Petter, Peter Wallersteen, Mikael Eriksson, Margareta Sollenberg, Håvard Strand. „Armed Conflict 1946–2001: A New Dataset“. *Journal of Peace Research*, Vol. 39, No. 5, Sep., 2002, (Sage Publications, Ltd.), 615–637.
- Goldstone, Jack A. „Population and Security: How Demographic Change Can Lead to Violent Conflict“. *Journal of International Affairs* (Fall 2002, vol. 56, no. 1. © The Trustees of Columbia University in the City of New York), 3–22
- Human Security Centre. *Human Security Report 2005: War and Peace in the 21st Century*. (New York: Oxford University Press, 2005).
- Human Security Report Project. *Human Security Report 2012: Sexual Violence, Education, and War: Beyond the Mainstream Narrative*. (Vancouver: Human Security Press, 2012).
- Jänes-Kapp, Kärt, Kalev Katus, Allan Puur, Asta Pöldma, *Demograafias ja rahvastikuarengu seaduspärasustest* (Kirjastus Koolibri, Tallinn, 2005).

- Kaufman, Stuart. „Options for Resolution of the Conflict in Abkhazia“. *Program on New Approaches to Russian Security*. Policy Memo 32 (University of Kentucky, Sept., 1998).
- Kirk, Dudley. „Demographic Transition Theory“. *Population Studies*, Vol. 50, No. 3, Nov., 1996. (Population Investigation Committee, Taylor & Francis, Ltd., 1996), 361–387.
- Landry, Adolphe. „Adolphe Landry on the Demographic Revolution“. *Population and Development Review*, Vol. 13, No. 4, Dec., 1987. (Population Council), 731–740.
- Langer, William L. „Europe’s Initial Population Explosion“. *The American Historical Review*, Vol. 69, No. 1, Oct. 1963. (American Historical Association, Oxford University Press), 1–17.
- Lee, Ronald 2003. „The Demographic Transition: Three Centuries of Fundamental Change“, *Journal of Economic Perspectives* (volume 17/4), 167–190.
- Marshall, Monty G., Benjamin R. Cole. *Global Report 2011: Conflict, Governance, and State Fragility* (Center for Systemic Peace, Vienna, VA USA, 2011).
- Saunders, John. „Introduction: Population and Security“. *Population Change and European Security*, ed. by Lawrence Freedman, John Saunders (Brassey’s, UK, 1991).
- The Demography of Armed Conflict*, edited by Helge Brunborg, Ewa Tabeau, Henrik Urdal (International Studies in Population, Springer, 2006).
- Themes in Modern European History, 1890–1945*, edited by Nicholas Atkin, Michael Biddiss (Routledge, London and New York, 2009).
- United Nations. „Sources, Methods and Classification“. *World Population Ageing 2009*. (Department of Economic and Social Affairs, Population Division, United Nations, New York, 2009).
- Urdal, Henrik. *The Devil in Demographics: How Neo-Malthusian Population Pressure and Youth Bulges Influence the Risk of Domestic Armed Conflict* (International Peace Research Institute, Oslo, University of Oslo, 2002).
- Wallerstein, Peter. „Trends in major war: too early for waning“, *The Waning of Major War: Theories and Debates*, ed. Raimo Väyrynen (Routledge, London and New York, 2006).

Weeks, John R. *Population: An Introduction to Concepts and Issues, Ninth Edition* (Wadsworth, Thompson Learning, Inc., 2005).

Wright, Quincy. *A Study of War, Volume II* (The University of Chicago Press, Chicago, Illinois 1942).

Yaukey, David, Douglas L. Anderton, Jennifer Hickers Lundquist. *Demography: The Study of Human Population, Third Edition* (Waveland Press, INC., Illinois, 2007).

Internet:

„Fighting in Panama: The President; A Transcript of Bush’s Address on the Decision to Use Force in Panama“. A Transcript. *The New York Times* (December 21, 1989). — <http://www.nytimes.com/1989/12/21/world/fighting-panama-president-transcript-bush-s-address-decision-use-force-panama.html> (16.04.13).

Bhattacharji, Preeti. „Chechen Terrorism (Russia, Chechnya, Separatist)“. *Council on Foreign Relations*, 2010. — <http://www.cfr.org/terrorism/chechen-terrorism-russia-chechnya-separatist/p9181> (15.04.13).

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). „The Conflicts“. — <http://www.icty.org/sid/322> (16.04.13).

Montgomery, Keith. „The Demographic Transition“ (Department of Geography and Geology, University of Wisconsin Colleges). — <http://www.marathon.uwc.edu/geography/demotrans/demtran.htm> (12.03.13).

NAPHSIS, „Total Fertility Rate“. — http://www.naphsis.org/Documents/TOTAL_FERTILITY_RATE_Mark_Final.pdf (01.04.13).

United Nations, „Human Rights and Conflicts“. *A United Nations Priority*. — <http://www.un.org/rights/HRToday/hrconfl.htm> (12.04.13).

LISAD

Lisa 1. Konfliktide üldtabel riikide summaarsete sündimuskordajate ja vastava grupeeringuga.

Algus	Lõpp	Riik	SSK* konflikti alguse aastal	SSK grupeering
1945	1946	Indoneesia	5,49	3
1945	1947	Iraan	7,13	3
1945	1949	Kreeka	2,29	2
1945	1954	Vietnam	6,05	3
1946	1954	Prantsusmaa	2,964	2
1946	*	Boliivia	6,75	3
1946	1947	Alžeeria	7,28	3
1946	1948	India	5,97	3
		Pakistan	6,5	3
1946	1950	Hiina	6,22	3
1947	*	Hiina	6,22	3
1947	*	Hiina	6,22	3
1947	*	Paraguai	6,5	3
1947	1948	Jeemen	7,61	3
1947	1948	Madagascar	6,6	3
1947	1949	India	5,97	3
1948	*	Iisrael	4,16	3
1948	*	Kolumbia	6,76	3
1948	*	Costa Rica	6,078	3
1948	*	Lõuna-Korea	5,18	3
1948	*	India	5,97	3
1948	1949	Egiptus	6,56	3
		Iisrael	4,16	3
		Jordaania	7,38	3
		Liibanon	5,74	3
		Süüria	7,09	3
1948	1956	Malaysia	6,83	3
1948	2011+	Myanmar (Birma)	5,64	3
1948	1960	Kolumbia	6,76	3
1950	*	Hiina	6,22	3
		Taiwan	6,22	3

Algus	Lõpp	Riik	SSK* konfliktide alguse aastal	SSK grupeerimine
1950	*	Indoneesia	5,49	3
1950	1951	Hiina	6,22	3
1950	1951	Hiina	6,22	3
1950	1952	Filipiinid	2,781	2
1950	1953	Myanmar	5,64	3
1950	1953	Põhja-Korea	5,15	3
		Lõuna-Korea	5,18	3
1950	1953	Ameerika Ühendriigid	3,035	2
1950	1953	Hiina	6,22	3
1950	1960	Malaysia	6,83	3
1951	*	Tai	6,62	3
1952	*	Egiptus	6,56	3
1952	*	Boliivia	6,75	3
1952	1954	Tuneesia	6,9	3
1952	1963	Keenia	7,51	3
1952	2011+	India	5,97	3
1953	*	Indoneesia	5,49	3
1953	*	Iraan	7,13	3
1953	1954	Vietnam	6,05	3
1953	1956	Maroko	7,17	3
1954	*	Guatemala	7,09	3
1954	1955	Hiina	6,22	3
		Taiwan	6,22	3
1954	1955	Taiwan	6,22	3
1954	1962	Alžeeria	7,28	3
1954	1962	Prantsusmaa	2,708	2
1955	*	Costa Rica	6,374	3
1955	*	Taiwan	6,22	3
1955	*	Argentiina	3,15	2
1955	1960	Kamerun	5,68	3
1956	*	Egiptus	6,97	3
1956	*	Ungari	2,605	2
		Nõukogude Liit	2,81	2
1956	1960	Jeemen	7,61	3
1956	1967	Hiina	5,59	3
1956	1972	Sudaan	6,67	3
1957	*	Honduras	5,98	3
		Nicaragua	4,822	3
1957	1958	Mauritaania	6,5	3
		Maroko	7,17	3
1957	1959	Kuuba	3,68	2

Algus	Lõpp	Riik	SSK* konfliktide alguse aastal	SSK grupeerimine
1957	1961	Indoneesia	5,67	3
1958	*	Liibanon	6,15	3
1958	*	Iraak	7,17	3
1958	*	Venezuela	6,46	3
1958	1975	Põhja-Vietnam	6,05	3
		Lõuna-Vietnam	6,05	3
1959	*	Iraak	7,17	3
1959	*	Hiina	5,59	3
1959	1966	Rwanda	7,38	3
1960	1961	Pakistan	6,8	3
1960	1965	Zaire	6,699	3
1960	1973	Laos	6,15	3
1961	*	Kuuba	4,67	3
1961	*	Tuneesia	7,21	3
1961	1975	Angola	6,39	3
1961	1975	Portugal	3,082	2
1961	1993	Iraak	7,17	3
1962	*	Hiina	5,72	3
		India	5,81	3
1962	1963	Alžeeria	7,38	3
1962	1964	Burundi	6,8	3
		Rwanda	7,68	3
1962	1966	Indoneesia	5,42	3
		Malaysia	6,72	3
1962	1970	Jeemen	7,61	3
1962	1973	Etioopia	6,9	3
1962	1974	Guinea-Bissau	5,07	3
1963	*	Iraak	7,17	3
1963	*	Iraan	7,26	3
1963	1964	Somaalia	7	3
		Egiptus	7,07	3
1963	1964	Alžeeria	7,38	3
		Maroko	7,15	3
1963	1968	Küpros	3,44	2
1963	1993	Indoneesia	5,42	3
1964	*	Sambia	6,62	3
1964	*	Tansaania	6,86	3
1964	*	Etioopia	6,9	3
		Somaalia	7	3
1964	1966	Keenia	5,07	3
1964	1973	Ameerika Ühendriigid	3,197	2

Algus	Lõpp	Riik	SSK* konfliktide alguse aastal	SSK grupeerimine
1965	*	Burundi	6,8	3
1965	*	Dominikaani Vabariik	4,895	3
1965	*	India	5,81	3
		Pakistan	7	3
1965	1966	Indoneesia	5,42	3
1965	1968	Ameerika Ühendriigid	2,923	2
1965	1975	Mosambiik	6,5	3
1965	1975	Portugal	2,966	2
1965	1983	Tai	6,299	3
1965	1990	Namiibia	6	3
1965	1994	Tšaad	6	3
1965	2011+	Iisrael	3,955	2
1966	*	Nigeeria	6,45	3
1966	*	Uganda	6,9	3
1966	1970	Nigeeria	6,45	3
1966	1975	Hiina	6,06	3
1966	1996	Guatemala	6,6	3
1967	*	Zaire	6,699	3
1967	1970	Egiptus	6,56	3
		Iisrael	3,558	2
		Jordaania	7,99	3
		Süüria	7,79	3
1968	*	Prantsusmaa	2,561	2
1968	*	Tšehhoslovakkia	2,008	1
1968	1982	India	5,69	3
1969	*	Nõukogude Liit	2,264	2
		Hiina	6,06	3
1969	*	El Salvador	6,621	3
		Honduras	6,211	3
1969	1979	Ekvatoriaal-Guinea	5,66	3
1969	1994	Suurbritannia	2,52	2
1970	*	Jordaania	5,119	3
1970	1975	Omaan	7,2	3
1970	1975	Kambodža	6,22	3
1970	1982	Itaalia	2,355	2
1971	*	Sri Lanka	4	2
1971	*	Bangladesh	7,02	3
		Pakistan	7	3

Algus	Lõpp	Riik	SSK* konfliktide alguse aastal	SSK grupeerimine
1971	*	India	5,43	3
		Pakistan	7	3
1971	1978	Uganda	6,9	3
1972	*	Burundi	6,8	3
1972	1973	Burundi	6,8	3
1972	1979	Zimbabwe	7,2	3
1972	1997	Filipiinid	3,362	2
1972	2011+	Filipiinid	3,362	2
1973	*	Egiptus	5,53	3
		Iisrael	3,7	2
		Süüria	7,69	3
1973	*	Tšiili	3,397	2
1973	1977	Pakistan	7	3
1974	*	Küpros	2,297	2
1974	1975	Iraan	5,5	3
		Iraak	7,11	3
1974	1976	Tšiili	2,95	2
1974	1985	Türgi	5,04	3
1974	1991	Etioopia	6,8	3
1975	1978	Kambodža	5,53	3
1975	1979	Mosambiik	6,5	3
		Zimbabwe	6,6	3
1975	1978	Kambodža	5,53	3
		Vietnam	5,85	3
1975	1989	Mauritaania	6,5	3
		Maroko	6,89	3
1975	1990	Laos	6,69	3
1975	1991	Indoneesia	5,1	3
1975	1991	Liibanon	4,3	3
1975	1992	Bangladesh	6,66	3
1975	2002	Angola	6,8	3
1975	2005	Angola	6,8	3
1975	2011+	Kolumbia	4,14	3
1976	*	Lõuna-Aafrika	5,09	3
1976	*	Sudaan	6,67	3
1976	1980	Argentiina	3,36	2
1976	1992	Indoneesia	4,68	3
1977	*	Angola	6,8	3
		Zaire	6,699	3
1977	1979	Etioopia	6,81	3
1977	1980	Türgi	4,51	3
1977	1983	Zaire	6,699	3

Algus	Lõpp	Riik	SSK* konfliktide alguse aastal	SSK grupeerimine
1977	1987	Kambodža	4,1	3
		Tai	3,539	2
1978	*	Iisrael	3,276	2
		Liibanon	4,3	3
1978	*	Angola	6,8	3
		Zaire	6,699	3
1978	*	Somaalia	7	3
1978	*	Jeemen	7,61	3
1978	1979	Jeemen	7,61	3
		Jeemen	7,61	3
1978	1979	Nicaragua	6,4	3
1978	1979	Tansaania	7,1	3
		Uganda	6,9	3
1978	1989	Kambodža	4,1	3
		Vietnam	5,59	3
1978	1993	Iraan	6,5	3
1978	2002	Afganistaan	7,21	3
1979	*	Hiina	3,32	2
		Vietnam	5,59	3
1979	1980	Lõuna-Korea	2,592	2
1979	1982	Süüria	7,378	3
1979	1985	Iraan	6,5	3
1979	1992	El Salvador	5,701	3
1979	1998	Iraak	6,56	3
1980	*	Brasiilia	2,8	2
1980	*	Jamaika	3,246	2
1980	1985	Nigeeria	6,45	3
1980	1988	Iraan	6,798	3
		Iraak	6,35	3
1980	1988	Nõukogude Liit	2,34	2
1980	1998	Hiina	2,498	2
1981	*	Ghaana	6,496	3
1981	*	Gambia	6,496	3
1981	1986	Uganda	7	3
1981	1986	Honduras	5,881	3
		Nicaragua	5,94	3
1981	1987	Zimbabwe	6,177	3
1981	1990	Nicaragua	5,94	3
1981	1992	Mosambiik	6,5	3
1982	*	Iisrael	3,124	2
		Süüria	7,378	3

Algus	Lõpp	Riik	SSK* konflikt alguse aastal	SSK grupeeriing
1982	*	Argentiina	3,149	2
		Suurbritannia	1,78	1
1982	1990	Iisrael	3,124	2
		Liibanon	3,791	2
1982	1997	Peruu	5	3
1983	*	India	4,5	3
1983	1984	Hiina	2,498	2
1983	1993	India	4,5	3
1983	1996	Lõuna-Aafrika	4,779	3
1983	1998	Pakistan	7	3
1983	2009	Sri Lanka	3,158	2
1983	2002	Sudaan	6,42	3
1984	*	Kamerun	6,35	3
1984	*	Zaire	6,699	3
1984	1999	Türgi	4,1	3
1985	*	Libeeria	6,8	3
1985	1987	Hiina	2,498	2
		Vietnam	4,694	3
1986	1987	Jeemen	7,6	3
1986	1993	Nigeeria	6,449	3
1986	2006	Uganda	7,3	3
1987	*	Hiina	2,411	2
		Vietnam	4,222	3
1987	*	Tšiili	2,41	2
1987	1990	Sri Lanka	2,648	2
1988	*	Myanmar	4,5	3
1988	*	Burundi	6,8	3
1988	1997	Aserbaidžaan	2,824	2
1988	1997	Papua Uus-Guinea	5,25	3
1988	2011+	Somaalia	7	3
1989	*	Hiina	2,411	2
1989	*	Panama	2,815	2
		Ameerika Ühendriigid	2,019	1
1989	*	Rumeenia	2,192	2
1989	*	Mauritaania	5,699	3
		Senegal	6,496	3
1990	*	Hiina	2,411	2
1990	1991	Nõukogude Liit	2,34	2
1990	1991	Iraak	6,149	3
		Kuveit	3,937	2
1990	1994	Rwanda	7	3

Algus	Lõpp	Riik	SSK* konfliktide alguse aastal	SSK grupeerimine
1990	1994	Armeenia	2,62	2
		Aserbaidžaan	2,761	2
1990	1995	Mali	7,1	3
1990	1997	Libeeria	6,8	3
1990	1997	Niger	7,399	3
1990	1997	Kambodža	5,25	3
1990	2011+	India	3,8	2
1991	*	Horvaatia	1,529	1
1991	*	Burundi	6,8	3
1991	*	Haiti	4,789	3
1991	1993	Bhutan	5,859	3
1991	1993	Gruusia	2,15	2
1991	1993	Gruusia	2,15	2
1991	1993	Keenia	5,789	3
1991	1994	Djibouti	5,8	3
1991	1995	Horvaatia	1,529	1
1991	1997	Moldova	2,255	2
1991	2001	Sierra Leone	6,5	3
1991	2004	Alžeeria	3,85	2
1991	2002	India	3,6	2
1992	1995	Bosnia	1,745	1
1992	1996	Zaire	6,699	3
1992	1998	Tadžikistan	4,134	3
1992	1999	Egiptus	3,854	2
1992	1999	Senegal	6,06	3
1993	*	Kongo-Brazzaville	6,289	3
1993	2005	Burundi	6,8	3
1994	*	Rwanda	6,55	3
1994	*	Ghaana	5,963	3
1994	*	Jeemen	7,6	3
1994	1996	Venemaa	1,344	1
1994	1997	Mehhiko	3,204	2
1994	1998	Rwanda	6,55	3
1995	*	Ecuador	3,515	2
		Peruu	3,2	2
1996	1998	Iraak	5,699	3
1996	2006	Nepaal	5,425	3
1996	2011+	Kongo Dem. Vabariik	6,699	3
1996	2002	Rwanda	6,55	3
1996	2002	Uganda	7,3	3

Algus	Lõpp	Riik	SSK* konfliktide alguse aastal	SSK grupeerimine
1997	1999	Kongo-Brazzaville	6,289	3
1997	*	Albaania	3,026	2
1997	2005	Indoneesia	4,68	3
1997	2010	Nigeeria	6,449	3
1997	2011+	Pakistan	5,9	3
1998	1999	Jugoslaavia (Kosovo**)	2,6	2
1998	*	Indoneesia	2,873	2
1998	*	Gruusia	1,79	1
1998	1999	Guinea-Bissau	5,789	3
1998	2000	Eritrea	6,08	3
		Etiopia	6,81	3
1998	2003	Iraak	5,699	3
1998	2003	Solomoni saared	5,388	3
1999	*	India	3,5	2
		Pakistan	5,9	3
1999	*	Indoneesia	2,873	2
1999	2002	Indoneesia	2,873	2
1999	*	Jugoslaavia (Kosovo**)	2,9	2
1999	2000	Etiopia	6,81	3
1999	2006	Venemaa	1,344	1
2000	2001	Guinea	7	3
2000	2003	Libeeria	6,8	3
2000	2005	Elevandiluurannik	7,409	3

*SSK on summaarne sündimuskordaja (ingl k. TFR – *total fertility rate*)

** Kosovo andmed saadud: The World Bank

<<http://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?page=2>> (26.04.13)

Allikad:

Marshall, Monty G. „Major Episodes of Political Violence 1946–2012“, *Center for Systemic Peace*, 2013. — <http://www.systemicpeace.org/warlist.htm> (12.02.13).

United Nations. „Selected derived measures of natality: 1948–1997“, *Demographic Yearbook, Historical Supplement 1948–1997*. On Compact Disk. CD-ROM. Department of Economic and Social Affairs, 2000.

Grupeerimine: grupeerimise meetodika seletatud käesoleva töö peatükis 2.1, lk. 22.

Lisa 2. Riikidevaheliste konfliktide valimi tabel riikide ja konfliktide grupeeriinguga.

Algus	Lõpp	Riik	SSK konflikti aastal	SSK grupeeriing	Konflikti Grupeeriing
1946	1948	India	5,97	3	5
		Pakistan	6,5	3	
1950	*	Hiina	6,22	3	5
		Taiwan	6,22	3	
1950	1953	Põhja-Korea	5,15	3	5
		Lõuna-Korea	5,18	3	
1954	1955	Hiina	6,22	3	5
		Taiwan	6,22	3	
1956	*	Ungari	2,605	2	3
		Nõukogude Liit	2,81	2	
1957	*	Honduras	5,98	3	5
		Nicaragua	4,822	3	
1957	1958	Mauritaania	6,5	3	5
		Maroko	7,17	3	
1958	1975	Põhja-Vietnam	6,05	3	5
		Lõuna-Vietnam	6,05	3	
1962	*	Hiina	5,72	3	5
		India	5,81	3	
1962	1964	Burundi	6,8	3	5
		Rwanda	7,68	3	
1962	1966	Indoneesia	5,42	3	5
		Malaysia	6,72	3	
1963	1964	Somaalia	7	3	5
		Egiptus	7,07	3	
1963	1964	Alžeeria	7,38	3	5
		Maroko	7,15	3	
1964	*	Etioopia	6,9	3	5
		Somaalia	7	3	
1965	*	India	5,81	3	5
		Pakistan	7	3	
1969	*	Nõukogude Liit	2,264	2	4
		Hiina	6,06	3	
1969	*	El Salvador	6,621	3	5
		Honduras	6,211	3	
1971	*	Bangladesh	7,02	3	5
		Pakistan	7	3	
1971	*	India	5,43	3	5
		Pakistan	7	3	

Algus	Lõpp	Riik	SSK konflikti aastal	SSK grupeeriing	Konflikti Grupeeriing
1974	1975	Iraan	5,5	3	5
		Iraak	7,11	3	
1975	1979	Mosambiik	6,5	3	5
		Zimbabwe	6,6	3	
1975	1978	Kambodža	5,53	3	5
		Vietnam	5,85	3	
1975	1989	Mauritaania	6,5	3	5
		Maroko	6,89	3	
1977	*	Angola	6,8	3	5
		Zaire	6,699	3	
1977	1987	Kambodža	4,1	3	4
		Tai	3,539	2	
1978	*	Iisrael	3,276	2	4
		Liibanon	4,3	3	
1978	*	Angola	6,8	3	5
		Zaire	6,699	3	
1978	1979	Tansaania	7,1	3	5
		Uganda	6,9	3	
1978	1989	Kambodža	4,1	3	5
		Vietnam	5,59	3	
1979	*	Hiina	3,32	2	4
		Vietnam	5,59	3	
1980	1988	Iraan	6,798	3	5
		Iraak	6,35	3	
1981	1986	Honduras	5,881	3	5
		Nicaragua	5,94	3	
1982	*	Iisrael	3,124	2	4
		Süüria	7,378	3	
1982	*	Argentiina	3,149	2	2
		Suurbritannia	1,78	1	
1982	1990	Iisrael	3,124	2	3
		Liibanon	3,791	2	
1985	1987	Hiina	2,498	2	4
		Vietnam	4,694	3	
1987	*	Hiina	2,411	2	4
		Vietnam	4,222	3	
1989	*	Panama	2,815	2	2
		Ameerika Ühendriigid	2,019	1	
1989	*	Mauritaania	5,699	3	5
		Senegal	6,496	3	

Algus	Lõpp	Riik	SSK konflikti aastal	SSK grupeerimise	Konflikti Grupeerimise
1990	1991	Iraak	6,149	3	4
		Kuveit	3,937	2	
1990	1994	Armeenia	2,62	2	3
		Aserbaidžaan	2,761	2	
1995	*	Ecuador	3,515	2	3
		Peruu	3,2	2	
1998	2000	Eritrea	6,08	3	5
		Etioopia	6,81	3	
1999	*	India	3,5	2	4
		Pakistan	5,9	3	

Allikad:

Marshall, Monty G. „Major Episodes of Political Violence 1946–2012“, *Center for Systemic Peace*, 2013. — <http://www.systemicpeace.org/warlist.htm> (12.02.13).

United Nations. „Selected derived measures of natality: 1948–1997“, *Demographic Yearbook, Historical Supplement 1948–1997*. On Compact Disk. CD-ROM. Department of Economic and Social Affairs, 2000.

Grupeerimise: Summaarsete sündimuskordajate (SSK) grupeerimise seletatud käesoleva töö peatükis 2.1, lk. 22. Konfliktide grupeerimise seletatud peatükis 2.2, lk. 24–25.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Liina Lember** (isikukood: 49009140024)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

bakalaureusetöö „Demograafiline üleminek ja vägivaldsed konfliktid 20. sajandi teise poole maailmas“,

mille juhendaja on dotsent Jaak Valge,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 21. mai 2013



(allkiri)